

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

TIDSSKRIFT FOR ARKIVFORSKNING
UDGIVET AF RIGSARKIVET

ARKIV

- Hans Kaargaard Thomsen: Nogle omrids af
Gehejmearkivets historie i 19. århundrede 73
- Carsten Egø Nielsen: Landsarkivet for Fyn
og de fynske kommunalarkiver 103
- Harald Hals: Fremveksten av kommunale
arkivsystem i Norge 118

Nogle omrids af Gehejmearkivets historie i 19. århundrede

Af Hans Kargaard Thomsen

De følgende sider, som omhandler Gehejmearkivet som arkivinstitution i forhold til centraladministrationen og andre arkivskabere i forrige århundrede, er en videreførelse af min artikel »Omkring Gehejmearkivets syn på arkivbenyttelse, arkivordning og -registrering i 19. århundrede« (ARKIV 6. bd. 1976); nogle historisk væsentlige og egentlig arkivpolitiske spørgsmål er dog ikke berørt, således bl. a. Gehejmearkivets publikationsvirksomhed og personalepolitik. Artiklen skal ses som en optakt til en kommende fremstilling af vort arkivvæsens strukturproblemer i tiden 1848-1914, med etableringen af det statslige arkivvæsen sådan som vi endnu idag kender det.

Et tilløb til en egentlig strukturdebat om vort statslige arkivvæsen forekommer i begyndelsen af 19. årh., hvor Danske Kancelli 1804 stillede forslag om at centraladministrationen skulle foretage indbyrdes udvekslinger af arkivmateriale, som egentlig hørte hjemme hos andre forvaltningsgrene end der, hvor det faktisk lå i 1804, samt iværksætte aflevering af regeringskontorenes ældre og ukurante sager til Gehejmearkivet. Den nærmere anledning hertil var en fortegnelse over Danske Kancellis arkiv, udarbejdet af kancelliets arkivar Hans Kr. Knudsen (død 1803), og som gehejmearkivar Thorkelin 1804 benyttede som udgangspunkt for en henstilling til kancelliet om, at alle sager vedr. »den kongelige familie pagter«, underhandlinger med fremmede magter foruden sager om afståede provinser »og rigernes grænsebestemmelse« burde udskilles fra kancelliarkivet og overføres til Gehejmearkivet. Hermed er præciseret, hvad Gehejmearkivet egentlig anså for at høre under dets officielle område: papirer vedr. kongehuset og sager om udenrigspolitiske forhold samt statsterritoriet som sådant, herunder afståede landsdele (højhedsrettigheder, suverænitet)¹.

Danske Kancelli nedsatte s.å. en kommission om udveksling af arkivalier mellem administrationens afdelinger indbyrdes og Gehejmearkivet. Kommissionsarbejdet gav Knudsens efterfølger som arkivar

ved kancelliet, H. H. Frost, lejlighed til at gøre opmærksom på det det principielle problem ved en sådan forhandlingsrunde, nemlig at »det er nødvendigt at man er enig om, hvad der forstås ved Gehejmearkivet og hvilke sager almindeligvis kan regnes at henhøre dertil«, m.a.o. at der først og fremmest måtte skabes klarhed over terminologi og arkivalske begreber. A. D. Jørgensen finder Thorkelins svar herpå (1809) komplet utilfredsstillende, et udtryk for »hans fuldstændige konfusion« hvad arkivvæsen angår, som det hedder i Jørgensens »Udsigt over de danske rigsarkivers historie«. Betragtet som historisk samlingsarkiv for materiale om magtens tyngdepunkter gennem tiderne lader der sig dog godt trække en linie i Thorkelins opfattelse af Gehejmearkivet som statens centrale arkivdepot. Foruden de ovennævnte grupper eller sagområder tilføjer Thorkelin 1809 især »kirken og gejstlighedens forfatning i ældre tider« foruden »samlinger henhørende til den danske og norske adels historie«². Vanskeligere end 1809 programmet forekommer det mig at acceptere synspunkterne bag hans frivillige afleveringer til Det store kgl. bibliotek 1826, navnlig fordi han da brød med sine egne tidligere grundsætninger og udleverede sager vedrørende bl.a. kongehusets forhold, hvorved han jo forholdsvis svækkede Gehejmearkivet som »helligt gemme for de dokumenter, som angår det kongelige hus«, hvilket det vel ellers efter hans mening netop skulle være. At han iøvrigt ikke led af institutionschauvinisme, vidner andre udleveringer om³.

Som en følge på længere sigt af kommissionsarbejdet 1804 ff. tør man nok se de omfattende afleveringer fra centraladministrationen til Gehejmearkivet, der gennemførtes i perioden efter 1810 og formentlig skyldes Thorkelins initiativ ud fra 1809 programmet. Han undlod i den forbindelse ikke at reklamere med Gehejmearkivets muligheder som serviceorgan for centraladministrationen. Det må have lydt helt forjættende i regeringskontorerne, at Gehejmearkivet i forbindelse med samlede afleveringer dertil kunne lade udarbejde et »sammenhængende repertorium - - over det hele, og man sættes derved i stand til, ved et øjekast, at se hvorledes hver sag er bleven behandlet fra begyndelsen til enden«⁴. Hvad kan man i grunden forlange mere?

I sine velmagtsdage var Thorkelin en ihærdig og energisk arkivmand i måske vel hæsblæsende aktivitet, men sygdom brød ham ned i løbet af 1820'erne, og det diffuse - konfusionen, med A. D. Jørgensens udtryk - truede mod slutningen med at tage overhånd⁵. Han havde imidlertid endnu som 70årig bevaret den værdifulde egenskab

at kunne forny sig over for arbejdsopgaverne, ændre udgangspositioner og starte forfra, efterhånden som han erkendte nye veje mod sine mål. Han er vist iøvrigt den første gehejmarkivar, som har haft en klar opfattelse af sin arkivarfunktion som noget specifikt⁶. Navnlig kancellipræsidenten i Danske Kancelli arkivar J. F. Kaas synes på flere måder at have været ham en god støtte, hvorimod arkivets forhold til kancelliet åbenbart kønede noget under efterfølgeren Finn Magnussen (1829-47), der senere af C. F. Wegener - og utvivlsomt med rette - omtales som en svag arkivpolitiker og bl. a. helt uden indflydelse på kancellipræsidenten, P. C. Stemann. Under Magnussen samler man sig i Gehejmarkivet om institutionens interne arbejdsopgaver, mens udenforstående kræfter gør sig bemærkede ved initiativer i mere almene arkivspørgsmål - bl.a. Christian VIII, hvis holdning og beslutninger i så henseende Wegener senere kritiserede skarpt, fordi der i hans regeringsperiode i 1840'erne tilsyneladende alvorligt rokkedes ved Gehejmarkivets status af kongeligt husarkiv og statsligt centralarkiv⁷.

De to bestanddele *Gehejmarkivet* og *Rigsarkivet* udgør iflg. Wegeners definition tilsammen *Gehejmarkivinstitutionen* som den tog sig ud efter de administrative omlægninger 1848: *Gehejmarkivet* er eller udgøres af de arkivalier, som er unddraget nyfigne blikke, dvs. først og fremmest nyere kongehussager, hvortil må føjes (utilgængelige) politiske arkivalier eller samlinger fra nyere tid. *Rigsarkivet* eller »det gamle rigsarkiv« derimod udgøres af de arkivalier og samlinger, som er eller kan anses for at være af ikke-gehejm natur. Det er af sidstnævnte bestanddele, en ny almen institutionsfunktion opstår efter 1848: den publikumsvendte, som stiller arkivalier til rådighed »i videnskabelige øjemed« på en særlig læsestue under opsyn. At en publikumstjeneste så at sige institutionaliseres som en hovedfunktion på basis af rigsarkivmateriale, er igen baggrunden for de ligeledes 1848 fremsatte ønsker om bygningsudvidelser af Gehejmarkivet og nyafleveringer hertil fra administrationen. Grænsen mellem gehejmt og ikke-gehejmt er ellers udadtil så vidt vides aldrig præciseret fuldt ud, formentlig p.gr.a. arkivledelsens ønske om diskretion i sådanne anliggender.

Gehejmarkivet som et oprindeligt kongeligt husarkiv siden 17. årh. og med kongehusarkivalierne som grundstamme i arkivet ved 19. årh.s midte er et dogme i Wegeners arkivpolitiske opfattelse. Gehejmarkivaren fungerer som dragevagt ved skatten, hvor det drejer sig om kongehusets arkivalier over for omverdenen. A.D. Jørgensen

hævder derimod senere, at opfattelsen af Gehejmarkivet som oprindeligt kongeligt husarkiv, »der kun i sig havde optaget visse dele af de ældre regeringsarkiver« er misvisende og nærmest en tilsnigelse, som umærkeligt havde bemægtiget sig de seneste generationer af gehejmarkivarer⁸. Som omtalt af A. D. Jørgensen påvirkede denne opfattelse ganske vist Wegeners overvejelse om arkivets organisationsform 1848, men dens betydning turde dog nærmest ligge i dens taktiske anvendelighed, når det kongelige Gehejmarkivs enemærker følte truet, bl.a. under forhandlingerne om arkivudleveringer til nordmændene 1850-51 og især preusserne efter 1864, hvor Wegener forsøgte sig med dette historiske »faktum« i håb om at kunne holde udenforstående væk fra en institution, overfor hvilken ingen selvkalder burde tilstås ret til at kunne gøre noget som helst krav gældende. At Frederik VII, som Wegener påstod, på sin side skulle have haft vanskeligt ved at forstå »Gehejmarkivets dobbelte egenskab som husarkiv under kongen og som rigsarkiv under regeringen« efter 1848 tror man dog gerne, mindre derimod på Wegeners held til at kunne afmystificere begrebet gehejmt med henvisning til, at der jo kun var tale om en historisk betegnelse for noget privat »uden at deri lå noget af det anstødelige, som man nu af ubekendtskab med historien og andre skrøbeligheder undertiden vil lægge deri«, som han skriver i 1870'erne med sideblik til Geheime Haus- und Staatsarchiv'er »som det gerne hedder i Tyskland«. En debat i »Fædrelandet« i efteråret 1873 afslører tværtimod mistillid til gehejmarkivaren som arkivforskernes virkelige ven, og ligeledes at den utrygge fornemmelse hos navnlig yngre historikere ved at netop Wegener sad i chefstolen, ikke var af ny dato. »Fædrelandet«s redaktion gjorde gældende, at kun respekt for Wegeners videnskabelige kvalifikationer havde afholdt bladet fra åbent at tilslutte sig kritikken af forholdene i arkivet »indtil nu«⁹.

I tiden før 1848 havde Gehejmarkivet, iflg. en definition af Danske Kancelli 1826, til hovedopgave at opbevare »de dokumenter, der nærmest vedkommer det kongelige hus« samt »Allerhøjstsammes traktater med fremmede magter«, hvortil mere ubestemt kommer arkivalier vedrørende »det hele statssamfund og de lande, der står under Deres Majestæts scepter«. Kancellipræsident Kaas synes internt at have brugt termerne »Gehejmarkivet« og »Rigsarkivet« nærmest i flæng som betegnelse for hele institutionen¹⁰. Rigsarkivet som et led i Gehejmarkivet møder vi derimod år 1800 hos Thorkelin, hvor termen rigsarkiv er særlig benævnelse for en af »de dele, hvoraf det kon-

gelige Gehejmearkiv består«, nemlig gruppe 2 af ialt 17 opregnede i Gehejmearkivet. Gruppe 2 udgøres her af »de sager, som angår de tre nordiske riger i hensigt til indbyrdes forretninger, traktater med fremmede magter og forhandlinger mellem kongerne og undersåtterne«¹¹. Hverken kronologisk eller systematisk giver dette uden videre helt sikre holdepunkter. Med traktaterne in mente er »rigsarkivet« i det hele pr. 1800 næppe at se som rent historiske samlinger, hvor egentlig statslige sikkerhedshensyn ikke mere spiller ind. Næsten et halvt århundrede senere, i 1845, udtaler efterfølgeren Finn Magnussen som generel karakteristik at »Gehejmearkivet - - nu om stunder og må betragtes som et rigsarkiv«, hvilket vel simpelthen må betyde: det historiske hovedarkiv¹², sådan som man i almindelighed iflg. Wegener - men rigtignok mod hans protest - opfattede institutionen pr. 1848. Ikke blot nyafleveringerne siden 1810 af ældre akter fra administrationen, men også den begyndende tilvækst af historisk stof fra privat side samt forskernes hyppige søgen mod det arkivalske grundmateriale spiller imidlertid nu fra 1840'erne kraftigt eller afgørende ind for opfattelsen af institutionen i den almindelige bevidsthed.

Men terminologi kan være usikker og vildledende, begreber varierer eller flyde sammen. Da Monrad 1848 ønskede Gehejmearkivet henlagt under Kultusministeriet svarende til Det kgl. Bibliotek og Museet for Naturvidenskaberne, idet Kultusministeriet jo var »den autoritet, der har at varetage statens videnskabelige og højere åndelige interesser« og en sådan ordning derfor bedst kunne fremme arkivets forskningsvendte virksomhed, renoncerede Justitsministeriet ganske vist uden egentlig modstand på dette arvegods fra kancelliet, men tilkendegav forinden som sin opfattelse at »jeg (justitsminister Bardenfleth) vel ikke ganske kan dele den anskuelse af Gehejmearkivets væsen, som er lagt til grund for forestillingen (o:udkast vedr. Gehejmearkivets overgang fra Justitsmin. til Kultusmin.) Gehejmearkivet opbevarer nemlig ved siden af de ældre dokumenter, der væsentlig kun har en videnskabelig, navnlig historisk interesse, tillige akter vedrørende kongehuset og rigets almindelige forhold, som endnu har praktisk interesse, og dette arkiv er således ikke blot en historisk samling, men må tillige anses som egentligt *Rigsarkiv*. Men skønt jeg - - efter det anførte just ikke i og for sig ville finde det principstridigt, om Gehejmearkivet vedblev at sortere under Justitsministeriet, der nærmest er trådt i stedet for Det danske Kancelli i dets egenskab af almindeligt rigskollegium, erkender jeg dog fuldkom-

ment ønskeligheden af, at der ved Gehejmearkivets bestyrelse tages særdeles hensyn til dettes betydning som videnskabelig samling, hvis frie og hensigtsmæssige afbenyttelse i høj grad kan fremme historiske og statsretlige studier, og med hensyn hertil kan jeg så meget mindre have noget imod at bestyrelsen går over til Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsenet, som dette ministerium lige så fuldt som Justitsministeriet vil kunne drage omsorg for arkivet i dets egenskab som *Rigsarkiv*¹³.

For at runde af: i Wegeners definition af Gehejmearkivet som han overtog det 1848 under kancelli/Justitsministerium, er »arkivet - - således uden tvivl det kongelige husarkiv og tildels et almindeligt regeringsarkiv, ikke - efter sin karakter - et »historisk« arkiv, skønt det, lige som alle arkiver og mere end de fleste, indeholder vigtige materialer for historieskriveren«. Ordet »Rigsarkiv« undgår han omhyggeligt her, det var arkivet efter hans opfattelse netop ikke. Men det var, hvad det i konsekvens af 1848 programmet kunne udvikle sig til at blive. Derfor taler han også i efteråret 1848 om »arkivets gamle og ny karakter som Hans Majestæts husarkiv og det *almindelige depot for ældre brevskaber*, vedkommende alle regeringens departementer«, hvorved Gehejmearkivinstitutionen ville blive på en gang »både et Gehejmearkiv og *et Rigsarkiv*«. Dette Wegener'ske begrebsapparat genfindes i al sin tydelighed i den af ham redigerede kommissionsbetænkning fra 1849 om Gehejmearkivets udvidelse m.m., hvori der tales om »en formentlig nær forestående og nødvendig omorganisati-on af vort arkivvæsen i det hele, således at Gehejmearkivet i virkeligheden kunne blive, hvad det var bestemt til, ej alene det kgl. hus'es arkiv, som det er, men også, hvad det nu kun tildels er, det almindelige gamle Rigsarkiv, til hvilket aflevering af ældre arkivalia skulle ske fra samtlige departementsarkiver - -.«¹⁴.

Wegener overvejede forskellige formelle problemer i forbindelse med regeringsomdannelsen i efteråret 1848, hvor Gehejmearkivets forbliven under Kultusministeriet var under nærmere overvejelse. Der kunne efter hans mening blive tale om henlæggelse under enten Udenrigsministeriet p.g.a. dettes funktion som ministerium for kongehuset, evt. premierministeren »som det samlede ministerråds formand«, eller overhofmarskallen - det sidste vel med tanke på dette embedes forskellige administrative funktioner i enevældetiden. Afgørende for ham var imidlertid, at Monrads reformarbejde ville blive fortsat når vel at mærke liberaliseringen over for publikum ikke blev for kraftig, Gehejmearkivet kunne ellers for den sags skyld ressortere

under næsten hvad som helst det skulle være. Justitsministeriet ønskede han dog ikke at komme tilbage til - sporene fra kancellitiden skræmte, kollegiet havde aldrig interesseret sig tilstrækkeligt for arkivet, mente han¹⁵. Der skete imidlertid ingen ændringer i tilhørsforholdet, heller ikke i 1850'erne rokkedes der ved Gehejmearkivets placering under Kultusministeriet, selv om det var en fælles rigsinstitution og derfor efter nogles mening måske snarere burde henhøre under Ministeriet for monarkiets fælles indre anliggender.

Reformprogrammet af 1848 blev til i samarbejde mellem Monrad og Wegener. Det er tydeligt, at det for Monrad afgørende var at skabe bedre vilkår for den forskningsmæssige udnyttelse af materialet, og dette må ses som den bestemmende faktor bag Kultusministeriets arkivpolitik gennem de følgende år. Hvad Wegener angår, spillede interessen for at skabe bedre vilkår for historikerne åbenbart sammen med den anden side af programmet, som drejede sig om afleveringer fra centraladministrationen, i hans bestræbelser på at højne institutionens prestige og øge dens råderum ved mulighederne for at opnå større bevillinger til personale, publikationsvirksomhed m.m.

Den famøse beslutning af 1850/51 om, at samtlige arkivalier i centraladministrationen fra tiden før 1750 skulle afleveres til Gehejmearkivet, har til udgangspunkt Wegeners første afleveringsforhandling 1848 med Justitsministeriets arkivar Møller, som på Danske Kancellis vegne forestod overleveringsforretningen af Gehejmearkivet ved chefskiftet efter Magnussens død og da noterede sig de vilkårlige opdelinger m.h.t. det ældre kancelliarkivs anbringelse i hhvs. kancelliets eget arkiv og Gehejmearkivet. Efter eget udsagn foreslog Møller derfor mundtligt i foråret 1848 Wegener at »alt hvad der var ældre end kancelliets oprettelse« - hvorved mentes, ældre end 1660 - samt visse sager yngre end 1660 »der efter deres beskaffenhed ikke egner sig til opbevaring i Kancelliarkivet, og som vedkommende videnskabsmand eller andre derfor ikke falder på at søge der« skulle overføres til Gehejmearkivet. Det sidste punkt gav anledning til misforståelser. Enten har Møller ikke i første omgang præciseret tilstrækkeligt tydeligt, at han ved sager yngre end 1660 udelukkende forstod arkivalier, som egentlig ikke hørte hjemme i kancelliarkivet og kun ved tilfældighedernes spil var havnet der, eller også har Wegener »misforstået« ham da han officielt rejste afleveringssag over for Justitsministeriet og bad om ikke blot sagerne fra før 1660, herunder især rækken af registre og tegnelser 1572-1660, men også om at måtte modtage »samme protokoller endnu et betydeligt stykke længere

ned i tiden« under henvisning til, at der fra Udenrigsstyrelsen tidligere var afleveret arkivalier til Gehejmearkivet til ind i 18. årh.

Møller protesterede straks mod tanken om evt. at skulle af med dele af selve kancelliarkivet efter 1660, men i virkeligheden var startskuddet her gået for Gehejmearkivets angreb på den samlede beholdning af arkivalier i centraladministrationen fra enevældens første hundredår¹⁶. Samtidig tog Wegener og Monrad fat på Gehejmearkivets bygnings sag med sigte på at skabe bedre kontorplads for benyttede og ansatte samt mulighed for igen at kunne modtage større afleveringer. En forbedring af pladsforholdene forudsatte, at diverse forvaltningsorganer accepterede at skulle rømme ud af lokaler i eller umiddelbart ved Gehejmearkivbygningen, og Monrad gjorde her så vidt muligt sin indflydelse gældende til fordel for arkivet¹⁷. På forslag af Bygningsadministrationen nedsatte Indenrigsministeriet i februar 1849 en kommission til løsning af Gehejmearkivets pladsproblemer; den blev sammensat af repræsentanter for Kultusministeriet (som lod sig repræsentere ved Wegener), Finansministeriet, Justitsministeriet og Indenrigsministeriet. Formelt en bygnings sag under Indenrigsministeriet udviklede kommissionsarbejdet sig imidlertid hurtigt til drøftelser af hele arkivvæsenets mest rationelle organisationsform; det måske vigtigste punkt i udvalgets betænkning fra juli 1849 omhandler dette spørgsmål og falder som sådant helt uden for udvalgets kommissorium.

Betænkningen anbefaler at »alle i civile og militære, danske og tyske departementsarkiver beroende arkivalia ældre end 1660 afgives til Gehejmearkivet i dets egenskab af det gamle rigsarkiv«, og at der samtidig med afleveringen iværksættes undersøgelse af kassationsmuligheder i materialet; at der foretages bygningsændringer i Gehejmearkivet a.h.t. publikum og personale samt med henblik på at kunne modtage arkivalierne indtil 1660 - hvilket forudsatte bortflytning fra Gehejmearkivbygningen af forskellige nærmere angivne administrationsarkiver; fremdeles at der foretages nyafleveringer fra centraladministrationen »efter nogle års forløb« til Gehejmearkivet »i dets egenskab af Rigsarkiv« efter yderligere bortrømninger af centraladministrationens kontorarkiver - de forskellige fraflytnings- og kompensationsmuligheder for de bortflyttende skitseres i betænkningen - og endelig at man »burde være betænkt på, i tiden at forene samtlige ministeriers arkiver til eet praktisk ministerialarkiv«, således at »de forskellige ministeriers arkiver ved forefaldende vakance blev forenet under een mands overbestyrelse«, samt at kommissionen her gerne

så, at der »straks måtte træffes forberedende skridt til iværksættelsen af en sådan forening«¹⁸.

Allerede i det første kommissionsmøde sidst i april 1849 har iflg. Wegener »især« Holm og Larsen, repræsentanterne fra hhvs. Finans- og Indenrigsministeriet, gjort sig til talsmænd for en deling af det samlede centrale statslige arkivvæsen i »tvende og kun tvende store hovedarkiver, nemlig 1) Det kongelige Gehejmearkiv og 2) Ministerialarkivet eller ministerialarkiv-afdelingerne«. Til Gehejmearkivet forudsattes afleveret ikke blot, hvad der ikke længere var i administrativ brug i centralforvaltningen, men også bl.a. arkiver fra provinserne så som rådstuearkiver og bispearkiver. M.h.t. demarkationslinien mellem de to hovedarkiver eller arkivområder har det ud fra delta-gernes referencer til diskussionen på det indledende møde i april ligget i luften, at der kunne sigtes videre ned i tiden end 1660; konkret spillede Wegener i en skrivelse til de øvrige kommissionsmedlemmer 2. maj 1849 ud med at det »for statsministerierne ville være fordelagtigst, at alle ældre sager (f.eks. ældre end 100 år) var samlede på eet sted«, foruden at det samme naturligvis gjaldt for forskningen samt ud fra en økonomisk vurdering, da man derved kunne spare opretholdelsen af alle mulige ældre særsamlinger rundt omkring. Det er vist første gang, årstallet 1750 toner frem. Til gengæld ville dette medføre større pladsbehov for Gehejmearkivet end man indtil nu havde opereret med, hvor sigtet kun havde været tiden før 1660.

Indenrigsministeriets repræsentant departementschef Larsen bekræftede på sin side overfor de øvrige medlemmer 7. maj s.å., at »det var fra først af min mening, at alt hvad der findes i de forskellige kollegialarkiver ældre end 150 år burde afgives til Gehejme- og Rigsarkivet«, dvs. aflevering ned til omkring år 1700. Siden det første møde var han imidlertid nu blevet opmærksom på, at sagerne fra tiden 1660-1700 »endnu meget hyppigt benyttes i særdeleshed ved revisionen«, og det måtte vel så alligevel være rigtigere at nøjes med at lade afleveringerne gå til 1660; man vandt derved også tid til at få løst de resterende pladsproblemer inden man skred til nye afleveringer fra den efterfølgende periode »om en halv eller hel snes år«. Møller fra Justitsministeriet fastholdt 12. maj skriftligt, at han for sit vedkommende i hovedsagen ikke ønskede afleveringer fra tiden efter 1660 under de nuværende omstændigheder og at videregående aftaler måtte afhænge af forholdenes udvikling. Hans holdning kan have influeret på Larsens ændrede stillingtagen i retning af 1660 snarere end 1700, idet Møller næppe har lagt skjul på sit standpunkt allerede i det første kommissionsmøde, lige som Wegener i sin 2. maj skrivelse

udtrykkelig gjorde de øvrige medlemmer opmærksom på Møllers grundopfattelse. Endelig har også Holm fra Finansministeriet i en skrivelse af 9. maj s.å. redegjort for sine synspunkter gående ud på, at han lige som Larsen gerne så Gehejmearkivet udvidet til også at blive et almindeligt ældre rigsarkiv, men at afleveringsproblemet måtte løses efter en nærmere fastlagt plan, da man ikke i øjeblikket kendte de grænser, som de faktiske bygningsmæssige udvidelsesmuligheder afstak. Som åbenbart eneste kommissionsmedlem er han inde på, at man ikke havde klarhed over, hvor megen plads afleveringerne alene ned til 1660 ville beslaglægge; Holms skepsis overfor selve forhandlingsgrundlaget er ikke uforståelig, der forelå nemlig ingen som helst beregninger af arkivaliernes omfang hverken m. h. t. tiden før eller efter 1660.

Noget kunne selvfølgelig indvindes ved at gennemføre kassationer i forbindelse med afleveringerne. Det er Larsen som er ophav til punktet om kassation i kommissionsbetænkningen af 21. juli 1849. Larsens opfattelse, at afleveringerne burde inkludere kassationsundersøgelse, og at kassation alene burde foretages i materiale som skulle udskilles til Gehejmearkivet, hvorimod massen af kassationsmodne sager i administrationsarkiverne iøvrigt skulle lades urørt - bl.a. fordi kassation i form af gennemgang af pakkesager ville være en særdeles langsommelig affære - kommer klart frem i hans omtalte skrivelse af 7. maj. Han har her ligeledes ridset en procedure op for den fremtidige praksis i kassationsbehandling ved aflevering fra administrationen til Gehejmearkivet. Men, må det rigtignok konstateres, ingen af disse folk med ansvar eller interesse for statens arkiver ved 19. årh.s midte har protesteret mod tanken om at rydde ud i arkivalier fra tiden før 1660.

Ses der foreløbig helt bort fra spørgsmålet om kassationer og strukturering af de administrative arkiver ude i centralforvaltningen, må kommissionsindstillingen af 21. juli 1849 opfattes som en moderat sejr for de synspunkter, Wegener stod for. Han måtte affinde sig med at det om afleveringerne formuleredes således, at »længere ned end til 1660 troede man ikke for det første at kunne gå, da det som er yngre endnu oftere bruges -«, men døren til det forjættede land efter 1660 holdtes dog åben ved en anbefaling af, at der skulle foretages nye afleveringer til Gehejmearkivet »når dette efter nogle års forløb lader sig gøre« - en væsentlig kortere frist end de »måske 20 år«, som Larsen i en opsummering havde kalkuleret med 7. maj. De bygningsændringer og andre forbedringer, som allerede året i forvejen

var blevet påpeget som nødvendige af gehejmearkivaren, fik fuld opbakning i kommissionen, og bygningsarbejderne ved Gehejmearkivet gennemførtes planmæssigt i løbet af andet halvår 1849¹⁹.

Allerede i efteråret 1848 havde Justitsministeriet afleveret kancelliets arkivalier fra før 1660 til Gehejmearkivet, som s.å. ligeledes modtog Genealogisk-Heraldisk Selskabs arkiv og kabinetsarkivet med bl.a. Christian VIII.s papirer. Hidtil havde centraladministrationen formelt kun afgivet »tilbud« om aflevering, som Gehejmearkivet i realiteten dog ikke kunne undslå sig for at tage imod. Afleveringsbeslutningen lå i realiteten udelukkende hos forvaltningen, som kunne aflevere eller beholde efter behag. Med kommissionsforhandlingerne 1849 stiledede man hen imod hvad Wegener betegner som den gensidige forpligtelse, hvorefter det ikke kun var Gehejmearkivet der var forpligtet til at modtage hvad centralforvaltningen ville af med, men hvor forvaltningen på sin side skulle forpligtes til at aflevere efter faste kronologiske retningslinier. Gehejmearkivaren bliver herved en nærmest ligeberettiget partner i afleveringssspørgsmål med helt nye muligheder for at kunne stille egentlige krav om arkivaflevering til administrationen. I en redegørelse for kommissionsarbejdet gjorde Wegener i begyndelsen af 1850 desuden Kultusministeriet opmærksom på, at der ikke nu efter ombygningerne i Gehejmearkivet var pladsproblemer, »når der foreløbig kun skulle afleveres til året 1660. Skulle man derimod, hvad jeg rigtignok ville anse for det rigtigste, bestemme en aflevering, der steg ned til 1750« risikerede man at sprænge de nuværende fysiske rammer; begyndte man imidlertid med at indkræve arkivalierne fra Justitsministeriet »så ville muligen de to nederste hvælvinger, der af kommissionen blev betegnede som dem, der i tiden burde gå over til Gehejmearkivet, allerede nu kunne undværes fra Justitsministeriets arkiv, og i så fald ville Gehejmearkivet formentlig have plads nok til at modtage betydelige afleveringer« (dvs. den nuværende kongehushvælving samt den tilgrænsende hvælving i selve kancellibygningen)²⁰.

Vel vidende, at navnlig Justitsministeriets arkivar ikke på daværende tidspunkt ønskede at afgive hverken arkivalierne efter 1660 eller noget arkivrum til Gehejmearkivet, lægger Wegener i marts 1850 hårdt op til at komme ud over forbehold og begrænsninger i kommissionsindstillingen fra et halvt år tidligere og fik her ministeriet med sig. 11. april 1850 anmodede kultusminister Madvig samtlige ministerier om at der efter gehejmearkivarens ønske afleveredes »lidt efter lidt og altid efter specifikationer« indtil 1750, »hvilket jeg også

for mit vedkommende må anse for det rigtigste«, da det ikke burde volde de ministerielle kontorer praktiske vanskeligheder i det daglige arbejde at undvære arkivalierne frem til dette tidspunkt. Desuden henstillede han til Justitsministeriet at rømme de omtalte to nederste hvælvinger i hhv. Gehejmearkiv- og Kancellibygningen af hensyn til Gehejmearkivet.

Efter fornøden betænkningstid accepterede Marine-, Udenrigs- og Finansministerierne uden forbehold at skulle aflevere til 1750²¹. Både Justits- og Indenrigsministeriet protesterede derimod. Der er tilsyneladende heller ikke forinden leveret en virkelig argumentation for at vælge netop 1750 som skæringspunkt. Da afleveringerne angiveligt skulle tjene forskningens interesse, kan 1750 naturligvis hænge sammen med en tanke om at 100 år gamle arkivalier i almindelighed burde kunne tilgængeliggøres for forskerne. Presset til overfor administrationen at skulle definere fordelene ved specielt 1750 henvises imidlertid kun til, at arkivalierne fra før 1750 ikke længere havde administrativ betydning og at det »må anses meget magtpåliggende, at der for samtlige ministeriers vedkommende er enhed i reglerne for fremgangsmåden«. Kultusministeriet går så vidt som at indrømme at 1750 er et »vilkårligt valgt tidspunkt«, og Wegener medgiver ligeledes 1855 overfor Krigsministeriet, at »tidspunktet 1750 er valgt ganske i almindelighed«, men - hedder det videre - »dette var nødvendigt, da der ikke gaves noget tidspunkt, som var lige anvendeligt for alle ministerialarkiver«. Defensoratet vender tingene på hovedet; der foreligger intet, som tyder på nærmere undersøgelser af de enkelte forvaltningsområders arkivforhold før Wegener spillede ud med sit 1750 - så lidt som da han 1863 foreslog at alle præstearkiver indtil 1750 burde koncentreres i Gehejmearkivet uden tanke for, at dette i hvert fald for kirkebøgernes vedkommende overhovedet ikke lod sig gøre »uden ret egentlig at partere dem«, som en mere kyndig på præstearkivers område udtrykte det²². Gehejmearkivets afleveringssynspunkt er skrivebordsteori efter linealprincippet.

Wegener gjorde sig næppe på forhånd videre klare forestillinger om de ældre arkiver, som det her drejede sig om, og det samme gælder formentlig også administrationens egne folk, i hvert fald når det gjaldt andre forvaltningsområder²³. Det lykkedes iøvrigt ikke for nogen, som kom med andre konkrete forslag, at få deres synspunkter taget op til egentlig forhandling med deraf følgende muligheder for undervejs at nå frem til en mere nuanceret stillingtagen før man skred til beslutning om aflevering. Arkivar Møller i Justitsministeriet

opererede som omtalt ud fra en opfattelse af sit arkiv som værende en arkivalsk enhed efter 1660, ja han ville endog »af yderste evne« mod-sætte sig en splittelse af »det egentlige kancelliarkiv«, så længe der ikke kunne påvises en »særdeles« grund til at gøre det - hvilket efter hans mening ikke var tilfældet, så længe man i Justitsministeriet var indstillet på glat væk at foretage udlån til forskerne i Gehejmearkivet, når de havde behov for ældre kancellisager. M.h.t. registre og tegnelser efter 1660 måtte han anse disse kopibøger for uundværlige i ministeriet p.gr.a. deres alfabetiske registre, også fordi koncepter m.m. kun var mangelfuldt bevaret. Det var nødvendigt, skrev han, at »sager og protokoller, som jævnlig må sammenholdes, findes på samme sted«, - »siden rigsdagens sammentræden er der næsten ikke gået en uge hen, uden at materiale fra perioden 1660-1750 har været rekvireret«, hedder det endog i 1850²⁴.

I Indenrigsministeriet har der åbenbart også været opposition mod 1750 og i starten var der en føler ude herfra til Justitsministeriet, måske i håb om i fællesskab at kunne holde fast ved 1660. Som resultat af interne overvejelser i Indenrigsministeriet ventileres dog også en helt anden mulighed, nemlig at aflevere frem til 1784 fra *samtliche* ministerier, ud fra flg. ræssonnement: »Med dette år 1784 ophørte nemlig den kabinetsregering, som i de forgangne år i så høj grad havde udviklet sig, og med hensyn til hvilken allerede nu de væsentligste aktstykker beror i Gehejmearkivet, lige som til samme tid indførtes den ordning af den højere administration, som i det væsentlige uforandret bestod indtil 1848«. Bortset fra postulatet om 1784 som generelt mærkeår i forvaltningshistorien er det ikke så langt fra rigsdagsmand Frederik Barfods forslag i vinteren 1851 til finansudvalget om, at Gehejmearkivet under betegnelsen Gehejme- og Rigsarkivet burde omdannes til et hovedarkiv for ministerierne, der hertil successivt burde aflevere alle sager efterhånden som de gled ud af brug foruden alt forhåndenværende arkivmateriale frem til 1799, hvorimod alle arkivalier fra Kancelliet, Rentekammeret og Generaltoldkammeret fra og med år 1800 skulle fordeles på de respektive nye ministerier som var opstået 1848 ff. Barfods forslag har direkte sammenhæng med spørgsmålet om ministerialarkivernes omorganisation, som man også på rigsdagen beskæftigede sig med²⁵. Årstallet 1799 markerer vel imidlertid kun i bred almindelighed afslutningen på det egentlig historiske, således at man efter Barfods mening med år 1800 tager fat på samtiden, der arkivalsk set nødvendigvis måtte forblive ude i central-administrationen. At der for Danske Kancellis arkiv i modsætning

til de øvrige kollegier netop kunne trækkes en skillelinie ved århundredskiftet p. gr. a. kancellireformen år 1800 omtales i hvert fald ikke og har antagelig været helt uden betydning for hans argumentation.

Arkivar Rosenstand-Goiske fra Kamrenes forenede Arkiv var imidlertid af praktiske ekspeditions-mæssige grunde ikke enig i hans eget ministeriums forslag om 1784, og dette i forbindelse med at Finansministeriet for sin part af Kamrenes forenede Arkiv slet ikke havde indvendinger mod 1750 grænsen bevirkede vel, at Indenrigsministeriet endte med at opgive 1784 overfor Kultusministeriets indtrængende henstilling om dog af pladsgrunde og hensyn til det ensartede at holde fast ved 1750. Også Justitsministeriet bøjede af, da man her tilsyneladende efterhånden stod alene med sin opposition imod 1750 og tilmed nu måtte se sig opfordret også af Indenrigsministeriet til at prisgive de to tidligere omtalte arkivhævlinger til fordel for Gehejmearkivet. Nede i den hierarkiske pyramide opponerede ganske vist stadig Møller i et forsøg på at drive forhalingspolitik, bl. a. ved uden om sit ministerium at rette henstilling direkte til Kultusministeriet om at frafalde dets »ret« til at indkræve arkivalierne frem til 1750 - men resultatløst overfor en ledelse, som snarere ville indbyrdes fred og fordragelighed²⁶.

Alt føjede sig således efter Wegener - og dog. 1784 var en fristelse, som det må have kostet ham en kamp med sig selv at overvinde. Hvis han stod frit, skrev han i februar 1851 til Kultusministeriet, ville han selv have valgt 1784 som fælles afleveringsår fremfor 1750 i bevidstheden om her at have samtlige danske historikere bag sig, »ja vi kunne uden tvivl være tilbøjelige til at stige endnu et godt stykke ned i tiden«. Er det 1799, der toner frem? Eller endog 19. årh.? Var endvidere ikke i Norge »det hele arkivvæsen - - et eget departement eller bureau - - hvis rigsarkivar er bureauchef og har en sådan overbestyrelse af de specielle praktiske arkiver, at embedsmændene ved disse, idet de arbejder efter hans plan, kunne aflevere ordnede samlinger og er at betragte som arbejdere under Rigsarkivet«, mens man i Danmark ikke var nået ud over at »hvert arkiv følger eller kan følge sit system«. Kontakten til rigsarkivar Lange fra Christiania under forberedelsen af den dansk-norske arkivkonvention må for gehejmearkivaren have åbnet op som for et arkivalisk fata morgana, en forførelig luftspejling over virkelighedens danske arkivlandskab. Hernede, i de små overfyldte bygninger, måtte der anderledes gøres opmærksom på eksistensberettigelse, hvor ingen for alvor talte om at »omdanne arkivvæsenet i almindelighed til et hele«. 1750 var det forelø-

big generelt opnåelige, her måtte der altså indtil videre i hovedsagen gøres holdt²⁷.

Som det første ministerium foretog Marineministeriet afleveringer til Gehejmearkivet 1850, derpå Udenrigsministeriet 1850-51; Indenrigsministeriet og Finansministeriet påbegyndte ligeledes 1851 en stor fælles aflevering fra Kamrenes forenede Arkiv. Også Krigsministeriet og Ministeriet for hertugdømmet Slesvig kom efterhånden til, hhvs. 1853 ff. og 1855-56. De praktiske vanskeligheder ved 1750 modificerede imidlertid snart afleveringsprogrammet, eftersom man i Krigsministeriet i løbet af klargøringen opdagede, at årstallet ikke passede »med de særlige forhold« i arkivet og ministeriet derfor -trods oprindelig accept - fik gennemført en ændring af 1750 til 1763 under henvisning til omlægningen af den militære centralforvaltning 1763/64. Ligeledes nåede det slesvigske ministerium efterhånden frem til at stå fast på, at 1750 ikke kunne bruges for arkivalierne fra Tyske Kancelli, men at man højst ville aflevere ned til 1730, som dannede et skel i arkivets opbygning, med Wegeners ord »da der med dette år begyndte en ny epoke i ministerialarkivets anordning«. Også på anden måde rokkedes der ganske kraftigt ved 1750, således f.eks. ved afleveringen fra Justitsministeriet af Generalkirkeinspektionskollegiets arkiv 1737-91, hvor en deling ved 1750 forekom meningsløs og Møller derfor henstillede at lade det gå samlet til Gehejmearkivet, altså frem til kollegiets ophævelse 1791²⁸.

Her ved midten af 1850'erne havde et andet problem ved bestemmelsen om 1750 grænsen også forlængst meldt sig, nemlig pladsproblemet. Allerede 1852, da man knap nok var kommet ordentlig igang med afleveringerne, måtte Wegener indrømme overfor Kultusministeriet, at deres realisation efter planen fuldstændig ville sprænge de fysiske rammer, og at der allerede nu bogstavelig talt ikke var pladsreserver af betydning tilbage i Gehejmearkivet – arkivarerne i ministerierne havde ganske fejlbedømt materialets omfang, skrev han. Som en mulighed bortset fra de hvælvinger, Justitsministeriet måske kunne bringes til at afstå - først og fremmest »nederste hvælving til venstre« i Gehejmearkivbygningen (altså den nuværende kongehushvælving) - pegede han nu på Christian IV.s hvælving i Proviantsgården, som vistnok uden videre besvær ville kunne afgives til Gehejmearkivet.

Da bygningsinspektør Kornerup imidlertid frarådede enhver inddragelse af Christian IV.s hvælving til arkivformål p. gr. a. fugt i hvælvingen, kom man pinligt nær det store sammenbrud af alle gode an-

strengelser for Gehejmearkivet siden 1848. Kultusministeriet nedsatte på den baggrund i sommeren 1852 endnu en kommission om udvidelse af Gehejmearkivets lokale, denne gang bredere sammensat end kommissionen af 1849, idet nu også Udenrigsministeriet og Ministeriet for hertugdømmet Slesvig var repræsenteret. Etatsråd Larsen fra Indenrigsministeriet blev sammen med Wegener udpeget til at lede forhandlingerne. Det konkrete udbytte for Gehejmearkivet af 1852 diskussionen blev nok så pauvert, idet kommissionsmedlemmerne bøjede sig for bygningsvæsenets afvisning af Christian IV.s hvælving som egnet til arkivformål og i den afsluttende betænkning alene kunne enes om at pege på Justitsministeriets hvælving i kancelibygningen som fremtidig udvidelsesmulighed, endda uden angivelse af nogen fast tidsfrist, idet en afståelse af dette rum til Gehejmearkivet blev gjort afhængig af den fremtidige »omorganisation af regeringsdepartementernes arkiver« - en svævende fordring på fremtiden. Hermed var Gehejmearkivet i realiteten lige vidt. Et farligt punkt for arkivet var Slesvigsk Ministeriums arkivar Momsen inde på ved at fremhæve, at en institution som Gehejmearkivet langt lettere end de ministerielle arkiver burde kunne affinde sig med at anvende spredt beliggende opbevaringsrum i stedet for at satse på koncentreret opbevaring af arkivalierne; denne tanke synes imidlertid ikke at have vakt genklang i de øvrige ministerier og dukker i det mindste ikke op i resten af Wegeners periode, hvor alle udvidelsesdiskussioner og -planer gælder samlede arealinddragelser i umiddelbar tilknytning til den eksisterende Gehejmearkivbygning eller - omkring 1880 - en totaludflytning af arkivet fra Slotsholmen²⁹.

Heller ikke i 1857, da arkivvæsenets organisation f.s.v. angår centraladministrationens arkivalier efter 1750 blev nærmere forhandlet i endnu en bredt sammensat kommission, blev der for de ældre arkivalier peget på andre realistiske muligheder end den nævnte hvælving i Kancellibygningen; ingen var tilsyneladende hverken 1852 eller nu 1857 villig til at gøre andre pladsindrømmelser og derved igangsætte hele den lavine af indbyrdes kompensationskrav, som ministeriernes forskellige lokalforslag under forhandlingerne - det gælder i hvert fald 1852 - i praksis ville føre med sig. At spørgsmålet om en omorganisation af ministerialarkiverne da fremdeles henstod uløst, gjorde det heller ikke lettere nu at nå frem til beslutninger og ændrede lokalfordelinger på Slotsholmen. Wegener distancerede sig i mellemtiden så vidt gørligt fra sit moralske ansvar for 1750 beslutningen, der

som han 1853 påstod overfor Kultusministeriet skyldtes en tanke opstået »uden nogen som helst opfordring dertil fra Gehejmarkivets side« hos konferensråd Holm i Finansministeriet og etatsråd Larsen i Indenrigsministeriet. De ministerielle *arkivarer* undlod på deres side ikke at understrege i kommissionsbetænkningen 1857, at afleveringen af sager indtil 1750 til Gehejmarkivet var besluttet imod deres ønske. Under alle omstændigheder - med nederste hvælving til venstre i Gehejmarkivbygningen (nuv. kongehushvælving) som eneste rumforøgelse (1853) blev Gehejmarkivet efterhånden tvunget til at lade de samlede afleveringer af gamle sager fra Finans- og Indenrigsministeriet (Kamrenes forenede Arkiv) gå fuldstændig i stå.

Antagelig har Justitsministeriets efterhånden definitivt afvisende holdning overfor at skulle opgive endnu et arkivlokale - den omtalte hvælving i kancellibygningen - til fordel for Gehejmarkivet været afgørende for, at man til syvende og sidst alligevel besluttede sig for Christian IV.s hvælving i Proviantgården som en mulig endelig løsning på Gehejmarkivets pladsproblemer, hvis institutionen skulle kunne virke efter hensigten og aflaste centraladministrationen for de ældre arkivalier. Marineministeriet erklærede sig 1860 indforstået med at afstå hvælvingen til Wegener, som fuld af optimisme tog imod dette tilbud og regnede med, at man senest 1862 ville kunne gennemføre de resterende afleveringer fra navnlig Kamrenes forenede Arkiv takket være inddragelsen af denne store og lyse hvælving i umiddelbar tilknytning til Gehejmarkivbygningen. Endda kunne man måske nu også tænke på at overskride 1750 grænsen og sigte videre frem. Indenrigsministeriet foreslog nemlig at hæve afleveringsgrænsen fra 1750 med ti år til 1760 og i almindelighed stræbe mod at aflevere centraladministrationens arkivalier til Gehejmarkivet, når de var blevet 100 år gamle. Uanset om Indenrigsministeriet ved sit forslag måske har forestillet sig en smidigere afleveringsrytme i almindelighed, ønskede Wegener imidlertid ikke nu ændringer i denne retning, eftersom løbende accession til Gehejmarkivet ville beslaglægge for megen arbejdskraft i det daglige og tappe disponible kræfter til skade for navnlig de mere langsigtede ordnings- og registreringsopgaver; man trængte nu, mente han, fremfor alt til at få slut på de store samlede afleveringer og igen komme til ro i huset oven på de brogede 1850'ere³⁰.

Christian IV.s hvælving, som fra nu af *og* foreløbig indtil 1912 var til Gehejmarkivets (Rigsarkivets) rådighed, kom aldrig i Wegenerperioden til at spille den rolle, som oprindeligt var tiltænkt den. Når

A.D. Jørgensen i en status over arkivlokalerne ved sin overtagelse af Gehejmearkivbygningerne konstaterer, at »alle de mørke og halv-mørke lokaler var endeligt overfyldte, medens Christian IV.s hvælving stod halvvejs tom«, skal dette dog næppe forklares ved Wegeners manglende evne til at disponere fornuftigt over ressourcerne. Grunden er formentlig først og fremmest, at det ikke i hans tid kom til nogen samlet aflevering af de finansielle arkiver fra tiden efter 1660, uanset at han efterhånden stadig stærkere pressede på for at få gennemført den planlagte indlemmelse af disse arkiver frem til 1760. I begyndelsen af 1870'erne måtte Wegener give op over for Kongerigets Arkiv, som ikke var til sinds at give slip på dem³¹.

Med de store samlede afleveringer fra centraladministrationen var det i virkeligheden også slut efter 1860 når bortses fra Krigsministeriet, som 1871 gr. pladsmangel afleverede dets arkivalier fra perioden 1764-1802. Dette skete, siger Wegener 10 år senere i årsberetningen for 1881, i henhold til den ifølge »den bestående organisation bestemte fortsættelse af aflevering efter forløbet af visse større mellemrum - -«, hvilket vist mest af alt er noget til lejligheden opfundet, da han iøvrigt fastholdt 1750 som i hvert fald generelt gældende - med undtagelse af netop de gamle indenrigsmisterielle sager, som han ikke kunne få fat i. Krigsministeriet derimod havde Gehejmearkivet livlig forbindelse med i årene efter 1860, bl.a. i kassationsanliggender, og de gode relationer må antages også at have spillet ind i denne helt atypiske afleveringssag. Bortset herfra er der siden 1860'erne tale om rene små- og efterafleveringer fra centraladministrationen, og det hyppige ekspeditionsarbejde for ministerierne, der af Wegener i 1850'erne stadig omtales i årsberetningerne som et væsentligt og belastende led i dagligdagen, falder åbenbart efterhånden bort³². I den forbindelse kan nævnes, at Gehejmearkivet ikke påtog sig afskrivningsarbejder for udenforstående, det være sig administration eller private. Når sådant overhovedet forekommer, omtales det som en undtagelse fra den almindelige regel, der gik ud på at afskrivning måtte påhvile benytteren selv. Overfor administrationen var Wegener i det hele på vagt hvor det gjaldt dens krav på arkivets arbejdskraft. Iøvrigt holdt han strikte på, at alle centraladministrationens henvendelser om indlån af aktmateriale skulle være skriftlige.

En mere uformel adgang til brug af arkivalierne, som man i centraladministrationen vel nok havde forestillet sig ved afleveringerne til Gehejmearkivet, blev der ikke noget af. Til gengæld trak man i administrationskontorerne jævnlig tilbageleveringen af det lånte ud,

hvilket åbenlyst irriterede gehejmearkivaren og efterhånden rejste hele spørgsmålet om centraladministrationens indlånsprocedurer, som dog først A.D. Jørgensen i 1880'erne søgte at få lagt i faste rammer³³.

Afleveringerne til Gehejmearkivet har en side, som vender ud mod den private sektor og lokaladministrationen. Intet af dette er i perioden nærmere formelt reguleret, men får stigende betydning op gennem 19. årh. Ved århundredets begyndelse, i 1802, er en aflevering til Gehejmearkivet fra privat side en sådan sjældenhed, at Danske Kancelli i den anledning fremkommer med en kommentar i Collegial Tidende, da generaladjutant de Løvenørn til arkivet skænkede »en del offentlige papirer, hvoriblandt en egenhændig opsats af kong Christian IV« og af samme grund modtog kancelliets tak for sin »patriotiske« handling. Der er et strøg af nationalromantik over gehejmearkivarens og kancelliets ordvalg ved begivenheden; Thorkelin mener at donator ved en sådan gave sætter sig selv »varige mindesmærker af hengiven kærlighed til kongen og fædrelandet« og benævner i sammenhængen Gehejmearkivet »denne *helligdom*«, kancelliet lader sig endda henrive til at omtale arkivernes papirer som »denne nationalskat«. Mere behersket i tonen er Collegial Tidendes omtale 1817 af gaver fra greve Haxthausen til arkivet, til gengæld - utroligt nok - med detailleret opregning af det afleverede, som bestod af statsrådssager og diplomatiske papirer fra det 18. årh. Thorkelin så gerne kancelliet gøre reklame for institutionen og foreslog s.å., omend uden resultat, at der via Collegial Tidende offentligt bragtes kammerjunker Simonsen de Cederfeld en tak for hans aflevering af afd. justitsråd Helverschows Collectania i 14 bd., uanset samlingen var komplet værdiløs for arkivet ved kun at bestå af »udtog af almindelig bekendte trykte bøger« - det kunne dog altid, mente Thorkelin, »tjene andre til opmuntring at følge hans eksempel«³⁴. Fra 1840'erne bliver private donationer af gamle sager et hyppigere træk ud fra Finn Magnussens årsberetninger, med den større berøringsflade til publikum efter 1848 udgør de i Wegenerperioden en bred strøm sammenlignet med tidligere, ligesom Gehejmearkivet lejlighedsvis selv kommer med et udspil, når man er interesseret i at få fat i noget bestemt³⁵. Man kan endda nu tillade sig utvetydigt at gøre opmærksom på, at ikke alt er kanel, som når Wegener 1862 ved en privataflevering fra departementsdirektør Collin af sager, som denne havde købt på auktionen over auditør Rasmussens bo, ganske usenti-

mentalt i takkeskrivelsen ikke undlader »at bemærke, at en del af de modtagne sager vil blive kasseret«. Noget er ligefrem i almindelighed ikke velset, det gælder tilsyneladende stamtavler³⁶.

Skellet mellem arkivalier af offentlig og privat proveniens i disse afleveringer fra privatpersoner er ganske uskarpt og -som regel - også helt uden betydning for Gehejmearkivet i denne sammenhæng. Afleveringerne opregnes, næsten altid da, i de trykte årsberetninger, og den fyldige omtale udadtil af denne aktivitet kan meget vel tænkes at have virket stimulerende på afleveringslysten. Ikke alt anføres dog med navns nævnelse, således ikke at en aflevering 1852 fra P. Chr. Stemann angik afdøde statsminister Jul. Kaas' papirer - unægtelig også på kanten af den mere politisk-aktuelle del af arkivets virksomhed, hvorom sprogbrodden normalt er tilsørende og fremstillingsformen overfor offentligheden bevidst uklar fra gehejmearkivarens side, med anvendelse af vendinger som f.eks. »en vis sag«, »i en bestemt anledning« o. lign., hvorom den ærede læser af de trykte årsberetninger så må gætte sig frem til resten og selv konstruere en sammenhæng. I stedet for clair obscur er det overhovedet også lettere for arkivledelsen at anvende total mørkelægning. Stemanns aflevering eller depositum - ligeledes 1852 - af egne sager, offentlige og private, personlige og slægtspapirer, omtales således slet ikke på tryk; den var da også af Stemann nærmest bestemt for »de den kgl. historiografs embede vedkommende særegne samlinger« og bør derfor også snarest jævnføres med andet materiale, der fra 1848 blev stillet til gehejmearkivarens rådighed qua kgl. historiograf som ammunition ved »fort Wegener«s kanontorden under hans litterære krigsførelse på de europæiske hovedsprog for den danske regerings nationalpolitiske sag³⁷.

Det i snævrere forstand politiske moment mangler naturligvis fuldstændigt, hvor det drejer sig om afleveringer af ældre arkivmateriale fra lokaladministrationen. Dette område er tilsyneladende i kikkerten allerede under kommissionsforhandlingerne om Gehejmearkivets forhold 1849, hvor man - at dømme ud fra Wegeners bemærkninger om det første kommissionsmøde - har været inde på, at Gehejmearkivet som »det gamle Rigsarkiv, eller depot for alle ældre arkivalier« burde modtage ukurant sager »fra provinserne (rådstuearkiver, bispearkiver, osv.) ved aflevering, gave eller køb ligesom hidtil - «³⁸. Ganske vist fortøner disse lokalarkiver sig igen under de videre arkivforhandlinger i 1850'erne, hvor det er Gehejmearkivet i forhold til centraladministrationen og dennes særlige arkivproble-

mer, som står i centrum, men at de overhovedet er omtalt i en mere almindelig arkivalisk sammenhæng 1849 er vist symptomatisk for den generelt øgede forståelse for det originale kildemateriales betydning også for den lokalhistoriske forskning, samt for de bevaringsmæssige problemer i så henseende. Uden at Gehejmearkivet under Wegener nogen sinde anlagde en egentlig målrettet kurs overfor problemet som helhed endsig begav sig ud i systematisk opsøgende virksomhed, lykkedes det dog at få lidt af det ældre materiale i hus i perioden efter 1848. Under sin rejse til Jylland i Frederik VII.s følge 1852 fik Wegener lejlighed til at besøge Viborg rådstuearkiv, og resultatet blev en aflevering til Gehejmearkivet af 124 dokumenter fra perioden 1440-1670 mod løfte om, at Gehejmearkivet til gengæld leverede afskrifter og »oversættelser« til kommunalbestyrelsen. Adjunkt Wulffs arkivstudier i Gehejmearkivet 1860 fører til en kontakt via ham til Ålborg kommune, hvorfra Wegener 1861 modtog dokumenter fra 16. årh. mod at levere en registrant og løfte om vidimerede afskrifter, såfremt kommunen - »mod forventning« - skulle få brug for de gamle papirer. Fra Randers amtmand indkom i løbet af 1850'erne og 60'erne en lang række ældre justits-, skifte- og fæsteprotokoller, og fra Bornholm 1868 tilsvarende foruden kirkeregnskabsmateriale⁴⁰. Det er iøvrigt en selvfølge, at Gehejmearkivet - som det også havde været tilfældet før 1848 - gerne tog imod arkivoversigter over lokalt stof, som ikke var bestemt til aflevering, og man går ligeledes til gehejmearkivaren, når det om ikke andet gælder moralsk støtte til at få gjort noget ved lokalarkiver, der ude omkring trængte til at komme under behandling eller simpelthen var i fare for at gå til. Det var jo, med Wegeners ord, »bekendt nok og meget forståeligt, at bl.a. kommunerne ordentligvis har savnet både passende lokale og kyndigt personale til at ordne og bevare især deres gamle arkivsager, som derfor oftere har været overladt snart til Gehejmearkivet - - hvor de er i god behold, eller til private samlere, som havde kærlighed og indsigt for samme - «⁴¹.

Et af disse arkiver indgår i Gehejmearkivets publikationsvirksomhed, nemlig Helsingør rådstuearkiv, hvor det lykkedes kommunalbestyrelsen at presse gehejmearkivaren ganske langt under hans åbenlyse interesse for mere permanent at sikre sig de ældste dele af byarkivet. Man foreslog 1856 intet mindre end at Wegener skulle udarbejde en byhistorisk fremstilling af Helsingørs ældste periode samt publicere det vigtigste kildemateriale som modydelse. Helsingør kommune var villig til at betale hvad det kostede, hvis Gehejme-

arkivet til gengæld ville stille arbejdskraft og arkivets ekspertise til rådighed. Dette helt ekceptionelle eksempel på forskning og editionsvirksomhed på en art kontraktbasis førte om ikke til den byhistoriske fremstilling - som Wegener endte med at springe fra 1862 med den motivering, at han manglede det fornødne lokalkendskab - så dog til, at Gehejmarkivet offentliggjorde dele af arkivstoffet vedrørende det ældste Helsingør som tillæg til årsberetningerne for 1860-61 og påny 1865. Både kommunalbestyrelsen og Helsingør hospitalsdirektion, som ligeledes foretog aflevering til arkivet, modtog som genydelse registranter over sagerne, udarbejdet af Gehejmarkivet, foruden afskrifter af stoffet og det sædvanlige løfte om at få udstedt vidimerede kopier i påkommende tilfælde⁴².

NOTER

1. A.D.Jørgensen: Udsigt over de danske rigsarkivers historie (1884) s.102.Thorkelin til Da. Kancelli 19/6 1804 (koncept, Gehejmark.s embedspapirer, Arkivvæsenets arkiv, RA)
2. Arkiv efter kommissionen af 1804 i Arkivvæsenets arkiv, Danske Kancellis arkivktr. nr. 8, RA. A.D.Jørgensen i anf. skrift s. 102, sstds. s. 285 ff., Tillæg nr. 61-62, bl. a. Thorkelins program 1809. Frost om Gehejmark. i Promemoria til Thorkelin 13/9 1805 (Gehejmark.s embedspapirer, RA).
3. Udleveringen 1826 motiveres ganske vist i første række af T. med Gehejmark.s pladsmangel i årsberetning for 1824, dat. 11/1 1825 (Da. Kancelli 2. dpt., sager til brevnr. 595/1826). Udvekslinger mellem Gehejmark. og biblioteket var iøvrigt ventileret i 1809 programmet, hvor T. navnlig havde de Thott'ske samlinger i biblioteket i kiggerten. - Manglende chauvenisme: Udlevering på T.s initiativ af sager ang. »militæretaten, særdeles i de nyere tider« til Generalitets- og Kommissariatskollegiet, jfr. Da. Kancelli, brevbog nr. 5456/1797 (m. tilhørende koncepter og indlæg).
4. T. til kancelliet 30/4 1811 (Da. Kancelli 2. dpt., sager til brevnr. 1439/1811). Afleveringer: Da. Kancelli til T. 18/4, 9/5 1811, bl.a. vedr. skånske registre og tegnelser 1572-1660 (Gehejmark.s embedspap.), T. til Da. Kancelli 6/1 1817 og til kongen 6/8 1819 (koncepter sstds.). Udenrigsdepartementet oplyste på sin side til kancelliet 24/7 1804, at det ikke havde meget tilbage at aflevere til Gehejmark. (Da. Kancelli 2. dpt., registrantsag 1009/1804), men der var til gengæld betydelige aflejringer af relevant materiale i begge kancelliarhiver efter T.s oplysninger at dømme.

5. Finn Magnussen til Da. Kancelli 19/3 1829 om T.s kaotiske efterladenskaber i hjemmet, hvor T. gr. sygdom var henvist til at arbejde i sine sidste leveår. (Gehejmark.s kopibog).
6. Jeg tænker i denne forbindelse navnlig på hans forsøg på at skabe saglige indgange til materialet efter at have afsluttet »hovedregistraturen« over Gehejmark.s indhold (= fmtlg. nuv. folioreg. 10-14). At forsøgene ikke lykkedes, og at hans metodik ved ordning og registrering iøvrigt er ubrugelig - Cjfr. Birgitte Dedenroth-Schous case study i ARKIV 4 III, 1973, s. 145 ff.) er en anden sag. - Opfattelsen af arkivarens rolle: T. til Da. Kancelli 2/11 1810 (koncept i Gehejmark.s embedspapirer) m. negativ karakteristik af en række foregående gehejmarkivarer som arkivarer, fremsat m. henblik på Vedel Simonsen som mulig kommende medarbejder i Gehejmark., hvilket T. ikke ønskede, da dennes »uop-hørlig forskende ånd« næppe lod sig forene med arkivets dagligdag; en arkivmand bør ikke gøre sig gældende som selvstændigt producerende forsker, men være »fri for den overhåndtagende skrive- og alskens publicitetssyge« T. til kancellipræsident. Kaas 24/2 1823 (koncept i Gehejmark.s embedspap., m. senere datering v. Wegener). - Til T.s positive sider hører iøvrigt hans arbejde for at forbedre arkivaliernes fysiske opbevaringsforhold i Gehejmark. og hans interesse for hvad vi nu forstår ved materiel arkivpleje, jfr. bl.a. T. til Da. Kancelli 6/6 (6/1 ?) 1800 (koncept sstds.).
7. Wegener om Finn Magnussen: skr. til Kultusmin. 31/3 1851. Chr. VIII: skr. til Kultusmin. 10/8 1855, heri om den i 1840'erne »til lykke for historisk videnskab atter kvalte ide« om et særskilt arkiv for kongehuset i forbindelse med Kabinetet under ledelse af C.F. Holten; om dette gehejmekabinetetsarkivs indhold af kongehussager m.m. tilbage i 18. årh., jfr. revers af 27/9 1848 ved dets aflevering til Gehejmark. Smlg. reference til gehejmekabinetetsarkiver »og andre vinkel-arkiver« i W.s skr. til Kultusmin. 13/9 1848 (Gehejmark.s kopibog). Til kategorien vinkelarkiver hører Det historisk-genealogiske arkiv ved Ordenskapitlet, jfr. herom Vello Helk i ARKIV I IV, 1967, s. 193 ff.
8. W.s opfattelse bl.a. i skr. til Kultusmin. 11/9 1848, 5/12 1855. A.D. Jørgensen i anf. skr. s. 127.
9. Fr. VII: W. til Kultusmin. 25/10 1879. Om det gehejme, W. til samme 12/7 1875. - »Fædrelandet« 13/10, 17/10, 21/10, 27/10, 30/10 og 5/11 1873; Wegener blev i modindlæg sstds. taget i forsvar af sin tro væbner, arkivassistent F.J. Krarup.

10. I sagen om aflevering til Det kgl. Bibliotek 1826, Da. Kancelli 2. dpt., anf. sager til brevnr. 595/1826. - Kaas sstds. i marginoptegnelser på notat mærket »jan 1825« med initialer »D.C.«: »Det gehejme arkiv, som må betragtes som hovedgemmededet for alle dokumenter og akter, der står i berørelse med hele det samlede statssamfund« og derfor atter bør have overdraget bestyrelsen af Gottorparkivet, som det siden 1790'erne ikke længere havde administreret, jfr. om denne sag Kaas i et andet udat. notat (sstds): »- anser jeg det ikke blot tjenligt, men endog af statsinteresse, at det gottorpske arkiv atter forenes med Rigsarkivet, hvorfra det efter begrebet om et rigsarkiv synes at måtte være uadskilleligt«.
11. Anf. skr. 6/6 (6/1 ?) 1800.
12. F.M. til Da. Kancelli 10/10 1845 (Gehejmark.s kopibog).
13. A.D. Jørgensen: Anf. skr. s. 290 ff., Tillæg nr. 63: Kultusmin.s forestilling 15/7 1848. Justitsminister Bardenfleth til Kultusmin. 5/7 1848 (Kultusmin. 3. ktr., sager til forestillingsprotokol 1848 nr. 3067).
14. W. til Kultusmin. 11/9, 23/11 1848 (Gehejmark.s kopibog). Kommissionsbetænkning af 21/7 1849 om Gehejmark.s udvidelse i A.D. Jørgensen: Anf. skr. s. 296 ff., Tillæg nr. 65.
15. W. i anf. skr. 23/11 1848. Om evt. ændring i Gehejmark's tilhørsforhold i efteråret 1848 jfr. Statsrådets Forhandlinger 1848 - 63, ed. Harald Jørgensen, II (1956) s. 8, 20/11 1848, jfr. at den kgl. kundgørelse 24/11 s.å. om forretningernes fordeling mellem de enkelte ministerier ikke anfører noget om Gehejmarkivet. Om udenrigsministeren som kgl. husminister under enevælden Statsr.s Forhandl. I (1954) s. 250, 24/4 1848.
16. W. til Kultusmin. 27/9 1848 (Gehejmark.s kopibog). Møller til Justitsmin. 14/11 1848 om forudsætningerne for sine underhåndsfølere til W. tidligere på året. M. bestrider her bl. a. W.s henvisning til afleveringer fra Udenrigsministeriet og påstår -men urigtigt - at det kun gjaldt traktater. Muligvis har dog M. været uklar eller for vag i formuleringen før W.s endelige udspil 27/9 s.å., idet M. i skr. til Justitsmin. 28/8 s.å. foreslog at udlevere til Gehejmark. bl.a. »også yngre sager (end 1660) som åbenbart hører til suiter, der allerede findes i Gehejmarkivet, eller som ikke kunne have nogen praktisk værd«. - Tidligere i 19. årh. var skånske registre og tegnelser afleveret til Gehejmarkivet indtil 1660, øvrige registre og tegnelser frem til 1572 (Justitsmin. 1. ktr. journalsag A 959/1848).

17. A.D. Jørgensen: Anf. skr. s. 126 ff. Monrad sikrede sig ved mundtlige drøftelser på forhånd alle sine kollegers velvilje overfor Gehejmark.s ønske om »til arkivets udvidelse at erholde lokale fra de øvrige ministerier« (Statsr. Forhandl. I s. 438, 13/9 1848) og lagde kraftigt pres på Rentekammeret (Indenrigsmin.) for at få sagen i god gænge. jfr. skr. til Rentek. 2/10 1848 (Indenrigsmin.s sekretariat, journalsag 22/1851).
18. A.D. Jørgensen: Anf. skr. 296 ff., Tillæg nr. 65.
19. Kommissionsmedlemmernes interne skrivelser maj 1849 i Indenrigsmin.s sekretariat, anf. journalsag 22/1851. Om bygningsændringerne i Gehejmarkivet 1849 jfr. (bl.a.) hofbygmester Kochs indberetning til Indenrigsmin. 13/12 s.å. m. regnskabsbilag (sstds.).
20. Skr. 14/3 1850 (Gehejmark.s kopibog).
21. Finansmin. til Indenrigsmin. 14/1 1851 (anf. journalsag 22/1851). Udenrigsmin. til Kultusmin. 15/3 1851: »Jeg er fuldkommen enig med den af gehejmarkivar etatsråd Wegener i denne sag afgivne erklæring, hvorefter en aflevering, der nedstiger indtil 1750 må anses for passende og rigtig, samt uden skade for den daglige benyttelse af Udenrigsmin.s arkiv« (Kultusmin. Universitetssager 1857, læg u 742-748).
22. Kultusmin. til Indenrigsmin. 11/3 1851, til Justitsmin. s.d. Wegener til Krigsmin. 8/2 1855 (Gehejmark.s kopibog). Om W. og præstearkiverne jfr. ARKIV 5 II (1974) s. 90, 92. Konkrete henvisninger til nogen 100 års tilgængelighedsgrænse har jeg ikke fundet under afleveringsforhandlingerne, og »regelen« - vist første gang klart fremført 1859 af W. som alm. synspunkt - er ikke nødvendigvis en forudsætning for hans ønske om afleveringer netop til 1750 så lidt som for hans overvejelse om afleveringer frem til 1784 på et vist tidspunkt af disse forhandlinger.
23. Jfr. W. s tågetale om centraladministrationens arkivdannelse før 1784 som argument for samlede afleveringer frem til dette tidspkt.: »- thi statsforvaltningen var i den foregående tid så lidt organiseret eller artikuleret, at vist meget ofte sager af selvsamme natur henlå under forskellige departementer, ligesom sager af meget forskellig natur var samlede under eet departement« (skr. til Kultusmin. 11/2 1851, Gehejmark.s kopibog). Om Rente- og Generaltoldkammerarkivet (= Kamrenes forenede arkiv) i Proviangtården taler han i 1848 i alm. om dets »uhyre mange, vistnok tildels meget ubetydelige arkivalier«; arkivar Møller i Justitsmin. kunne på sin side 1851 berolige med at »så vidt mig bekendt er allerede forlængst så godt som alle sager i Rentekammerets arkiv tilintet-

- gjort indtil året 1740« (i skr. til Justitsmin. 25/3 1851, l. ktr. journalsag C 1059/1850).
24. Møller i anf. skr. til Justitsmin. 14/11 1848, jfr. argumentationen i Justitsmin.s skr. til Indenrigsmin. 21/5 1850 (Indenrigsmin.s sekretariat, anf. journalsag 22/1851).
 25. »Føler« om 1660, jfr. Indenrigsmin. til Justitsmin. 27/4 1850. - 1784: Indenrigsmin. til Kultusmin. 31/12 1850. - 1799: Resumé af skr. fra Fr. Barfod til Folketingets finansudvalg (udat. bilag til skr. fra Kultusmin. 24/1 1851, Gehejmark.s indkomne sager).
 26. Rosenstand-Goiske: Udat. bilag til ovenanf. skr. 24/1 1851, hvor R.-G. går imod 1784 »da så nye sager ofte bruges af ministerierne«; endvidere mente han, at arkivalierne i centraladministrationen ville fylde hele Gehejmarkivet også under forudsætning af en afleveringsgrænse ved 1750 »selv efter så meget som muligt deraf er kasseret«. Indenrigsmin.s drivende kraft i arkivsagen i disse år var dpt.schef Larsen, givetvis ikke Rosenstand-Goiske. - Finansmin.: skr. til Indenrigsmin. 14/1 1851. Indenrigsmin. til Justitsmin. 31/12 1850. Møller bestred Gehejmark.s påstand om pladsbehov og søgte hvad arkivplads angår at få Indenrigsmin- og Finansmin. til at undgælde i st. f. Justitsmin., som imidlertid 9/4 1851 accepterede at aflevere til Gehejmark. indtil 1750 og afstå den omtalte arkivhvelving i Gehejmark.bygningen. Hvelvingen blev overdraget til Gehejmark, 1853 og afleveringen iværksattes 1854, efter at Justitsmin. havde afslået Møllers forslag om at indskrænke afleveringen til kun at omfatte registre og tegnelser indtil 1700 og selv beholde de tilhørende sager (M. direkte til Kultusmin. 27/9 1852, desavoueret af Justitsmin. v. skr. til Kultusmin. 14/7 1853).
 27. W. til Kultusmin. 11/2 1851.
 28. Marineminist., jfr. Gehejmark.s trykte årsberetn. for 1850 s. XXVII Krigsmin. til W. 5/2 1855, Minist. f. htd. Slesvig til W. 2/2 s.å. og Gehejmark.s trykte årsberetn. for 1855 s. V; iforvejen havde arkivar Mommensen gjort opmærksom på, at en aflevering til 1750 ville være »en stor skade for mine arkiver«, da ældre sager p.gr.a. hertugdømmernes justitsforfatning var i brug »næsten daglig« (notat 27/9 1852, bilag til kommissionsbetænkn. af 15/10 s.å. om udvidelse af Gehejmark.s lokale, Gehejmark.s indkomne sager). - Generalkirkeinsp.koll.: Møller til Justitsmin. 25/9 1855, m. argumentation for forskningens interesse i en samlet aflevering på tværs af 1750, accepteret af Kultusmin. 21/11 s.å. (Justitsmin. 1. ktr. journalsag H 2885/1855). Ved afleveringerne her i

1850'erne er iøvrigt 1750 mere omtrentlig end strikte overholdt i enkeltheder, hvad W. godt kunne affinde sig med også hvad angår større afvigelser - som 1730 og 1763 - under henvisning til den gamle praksis fra før 1848, hvorefter han var forpligtet til at modtage, hvad administrationen ville af med (W. til Krigsmin. 8/2 1855, jfr. bl.a. at Krigsmin. afleverede Feltkommissariatsktr.s arkiv frem til 1771, årsberetn. for 1856 s. XVI).

29. W. til Kultusmin. 22/1 1852, heri om Chr. IV.s hvælving i Proviantgården, »der nu - så vidt jeg ved - privat bruges af proviantforvalteren til hans brændemagasin«; den sorterede under Marineminist. Kornerup til bygningsdirektøren 20/3 s.å. (i Gehejmark.s indkomne sager 1852). Kultusmin. til W. om nedsættelse af kommissionen af 1852 i skr. 23/7 s.å. Kommissionsbetækn. af 15/10 s.å.; genparter og udkast m. bilag i Gehejmark.s indkomne sager s.å., bl.a. Mømsens bemærkninger af 27/9, jfr. note 28.
30. Justitsmin.s afslag p.gr.a. utilfredsstillende tilbud om pladskompensation, i skr. til Indenrigsmin. 27/10 1859 (Indenrigsmin.s sekretariat, udtagen sag: Journalsager vedkommende arkivvæsenet fra kommissionen 1857 til beretningen af 1868). Forslag om 1760 grænsen i Indenrigsmin.s skr. til Kultusmin. 21/6 1860 (Kultusmin. journalsag 2. dpt. 4 A 67/1857). Tanken om aflevering af 100 år gamle arkivalier var oprindelig ventileret af centraladministrationens repræsentanter under 1857 kommissionsforhandlingerne; W. til Kultusmin. 2/7 1860 om principiel fastholden af 1750 grænsen (Slesv. Minist. dog til 1730, Krigsmin. til 1763), men med accept af en 1760 grænse for aflevering af Rentekammerarkivet, når denne kan ske »uden overilelse, med orden, efter designationer og - først når det nødvendige lokale for Gehejmark. er både anvist og indrettet. En anden måde, en foreløbig opdyngen af arkivalierne i Gehejmark., er så upraktisk og vovelig, at jeg aldrig turde tilråde den«. - Kultusmin. til W. 19/7 1860 om afståelse fra Marineminist. af Chr. IV.s hvælving; inddragelsen af det mægtige rum er fmltlig. baggrund for, at alle planer om at løse Gehejmark.s pladsproblem ved f.eks. at forhøje Gehejmark.bygningen med en etage faldt bort i resten af W.s tid, jfr. Gehejmark.s trykte årsberetn. for 1856 s. XXV.
31. Konflikten mellem Gehejmark. og Kongerigets Arkiv om de finansielle arkiver vil blive nærmere omtalt af undertegn. i en fremstilling af arkivvæsenets strukturproblemer i tiden efter 1848. - Om problemerne m.h.t. Chr. IV.s hvælving jfr. Gehejmark.s utrykte årsberetn. for 1860, 1863-64 og 1879-81. A.D. Jørgensen i Udsigt, etc., s 136 og i Meddelelser fra Det kgl. Gehejmarkiv og det dermed forenede Kongerigets Arkiv for 1883-85 (1886) s. 15.

32. Krigsmin. til W. 26/7 1870, 6/9 1871. Gehejmeark.s trykte årsberetn. fra 1881 s. LXXVI. - 1750: W. til Kultusmin. 26/8 1873 (hvor afleveringen fra Krigsmin. indtil beg. af 19. årh. ikke specielt omtales). - M.h.t. arkivalier uden for centraladministrationen er der derimod tilsyneladende intet skel ved midten af 18. årh.; således indkom - i form af en privat aflevering - bl.a. Slagelse latinskoles arkiv indtil midten af 19. årh., jfr. trykte årsberetn. for 1875 s. IV. - Ekspeditionsarbejde i form af oplysninger til administrationen, jfr. f.eks. Gehejmeark.s trykte årsberetn. for 1859 s. LVI: »det er en følge af arkivets så betydelige udvidelse, at sådanne forlangender, der i en ældre tid sjældnere fremkom, nu er meget hyppige, da arkivalierne rækker ned lige til midten af det forrige århundrede«.
33. Private: W. til prins Hans 19/7 1877, til prokurator Hansen, Odense, 28/10 1856. - Administrationen: W. til Kultusmin. 18/1 1855 om henvendelse fra Udenrigsmin., til Justitsmin. 17/11 1856, til Kultusmin. 25/3 1863: »Regeringsautoriteterne sender, når de ønsker noget afskrevet, selv en skriver herind, og gehejmearkivaren reviderer da eller retter og vidimerer, når det forlanges, den tagne afskrift«. Tilsvarende gælder for private, når det vel at mærke gælder andet end afskrifter til rent personlige studieformål. - Afvisning af mundtlig rekvisition : W. til Indenrigsmin. 15/3 1850. - Om centraladministrationens mulige forventninger i starten om mere uformelle relationer, jfr. Indenrigsmin. til Justitsmin. 31/12 1850 om at »adgangen til Gehejmeark. selvfølgelig - må - forblive forvaltningsautoriteterne åben« p.gr.a. de store afleveringer, som skulle iværksættes.
34. Thorkelin til Da. Kancelli 20/1 1802, 6/1 og 24/1 1817 (koncepter). Collegial Tidende 30/1 1802 (nr. 5, s. 78), 31/5 1817 (nr. 31, s. 461 f.). Også andre private afleveringer fandt omtale i Collegial Tidende, således 15/8 1818 (nr. 45, s. 615 f.) en aflevering vedr. general Poul Løvenørn i 18. årh.
35. W. til »hr.Petersen« 11/2 1850, da han har erfaret at dennes far har efterladt sig gamle papirer vedr. Vaar i Slet hd.: »- gøre Dem opmærksom på, at det kgl. Gehejmeark. ejer en meget anselig samling af dette slags og gerne forøger den ved en enhver passende lejlighed«. Jfr. W. til Kultusmin. 26/2 1858 om at lade et beløb på arkivets budget for 1858/59 blive stående »til indkøb af nogle arkivalier, der sandsynligvis i dette år efter en afdød vil kunne erhverves enten på auktion eller underhånden«.
36. W. til E. Collin 26/5 1862. Ang. stamtavler jfr. W. til Kultusmin. 9/1 1850 om sådanne, der fra Historisk-genealogisk Arkiv var kommet til

Gehejmark. tillige m. optegnelser om dødsfald i 19. årh. og som W. gerne ville tilbagelevere til Berlien, idet »Gehejmark. er dog næppe det rette opbevaringssted for manuskripter af denne art, der mangler al diplomatisk autentitet«, jfr. ang. endnu en af Berliens tavler - over Chr. I.s efterkommere - W. til Kultusmin. 12/2 1864 om at den »efter min mening ikke har allermindste værdi og ingenlunde er til nogensomhelst nytte i dette arkiv«. - I denne forbindelse kan måske også anføres W.s polemiske udtalelse til Kultusmin. 3/9 1861 om det da forlængst ophørte Historisk-genealogiske Arkiv, der især havde været bestemt til at indeholde afskriftsamlinger, hvilket W. fandt stridende mod »de bedste skrifter over arkivvidenskaben«, som bestemt tog afstand fra opbevaring af afskrifter »i selve arkiverne«, hvilket vist må betyde: etablere arkivinstitutioner på basis af kopisamlinger. Jfr. note 7.

37. Som en udløber af denne del af W.s virksomhed kan man se f. eks. L. Skaus depositum af P. Hiort Lorenzens efterladte papirer i Gehejmark. 1863 på foranledning af Th. A. Regenburg, der »af forskellige grunde« havde tilrådet at de kom under netop W.s varetægt, jfr. Skau til W. 15/9, 19/9 1863. Afleveringen er dog omtalt i Gehejmark.s trykte årsberetn. for 1863 s. XLI.
38. W. til arkivkommissionen vedr. Gehejmark. 2/5 1849 (Indenrigsmin.s sekretariat, anf. journalsag 22/1851.)
39. Jfr. dog om W.s tanker m.h.t. oprettelse af stiftsarkiver og ønske om indsamling af ældre kirkebøger til Gehejmark., undertegn. i ARKIV 5 II, 1974, s. 81 ff.
40. Viborg: Kommunalbestyrelsen til W. 21/1 1853 og Gehejmark.s trykte årsberetn. s.å., s. LXII, LXIV f. - Ålborg: W. til adjunkt Wulff 4/12 1860 og trykte årsberetn. s.å. s. VI, 1861 s. XVI. - Randers: Trykte årsberetn. for 1855 s.V, 1863 s. XLI, 1866 s. XVII, 1867 s. XXVIII. - Bornholm: W. til amtmænd Vedel 15/7 1867, trykte årsberetn. s.å. s. XXVIII, 1868 s. XL.
41. Arkivoversigter, jfr. bl.a trykte årsberetn. for 1855 s. VI ang. arkivet i Nakskov rådhus. I den forudgående periode var Gehejmark. 1837 via Da. Kancelli blevet inddraget i problemerne omkring Ribe bys arkiv, hvis særlige forhold kancelliet allerede i 1770'erne var blevet gjort opmærksom på, jfr. Da. Kancelli til Finn Magnussen 2/12 1837 og dennes svar 7/12 s.å. - Henvendelse fra A. Hoffmann til W. 7/6 1878 m. anmodning om en anbefaling, så H. kan komme til at ordne Næstved rådstuearkiv »som trænger stærkt til at en ordnende hånd kommer ifærd

dermed«. -W. om kommunale arkiver, in casu Randers rådstuearkiv, til prokurator J. Langballe, Randers, 28/5 1874.

42. Afleveringerne fra Helsingør: Gehejmarks. trykte årsberetn. for 1855 s. V, 1856 s. XVI f., 1862 s. XXVIII f., 1865 s. V. - Utrykte årsberetn. for 1855 fol. 12 om W.s forhåbning om, at der i stedet for et depositum vil- le blive tale om »en gave«. Forhandlingerne om udgivelse af »Diploma- tarium Helsingoranum« m.m.: Kommunalbestyrelsen til W. 12/4 1856 og W.s svar 2/5 s.å., komm. best. til W. 12/8 1862, 3/10 1863, Helsingør hospitalsdirektion til W. 26/8 1862, W. til komm.best. 30/5 s.å. - Måske er det a.h.t. forhandlingerne omkring Helsingør arkivalierne, når W. 1856 pointerede, at Gehejmark. ikke kunne gå aktivt ind i forberedelserne af et (udefra) planlagt storværk om Københavns historie, jfr. W. til Kultusmin. 19/12 s.å.

Landsarkivet for Fyn og de fynske kommunalarkiver

af Carsten Egø Nielsen

Indledning

Siden 1973 har Landsarkivet for Fyn udsendt en række kommunalarkivregistraturer. Pr. 1. januar 1980 er udsendt i alt 22 registraturer over sognekommunalarkiver dækkende perioden 1803-1966(70) og 4 registraturer over købstadskommuner dækkende perioden 1869-ca. 1970. Geografisk dækker registraturerne de nuværende kommuner Assens, Nyborg og Svendborg - ud over disse områder er kun udsendt en enkelt registratur nemlig over Bogense kommunale arkiv. Her skal med det samme slås fast, at når ordet »kommune« anvendes fremover, menes de nuværende primærkommuner, mens kommuner fra før sammenlægningerne omtales som sognekommuner.

De udsendte registraturer afspejler imidlertid ikke, hvad Landsarkivet har modtaget af kommunalarkiver, idet det ikke, grundet de knappe ressourcer, har været muligt at ordne og registrere samtlige modtagne kommunalarkiver. I sommeren 1976 havde Landsarkivet modtaget sognekommunalarkiver dækkende hele perioden 1803-1966(70) fra 8 af de nuværende 32 fynske kommuner. Fra sommeren 1976 og frem til sommeren 1979 kom yderligere 6 til, således at Landsarkivet pr. 1. juli 1979 havde sognekommunalarkiver fra 14 af de 32 kommuner. (Se bilag 1).

Kommunernes begrundelser for at aflevere til Landsarkivet har været forskellige, men i samtlige kommuner har pladsproblemerne på en eller anden måde spillet en afgørende rolle. Det er karakteristisk, at alle afleveringer til Landsarkivet er foregået mere eller mindre tilfældigt - ofte i forbindelse med henvendelser fra kommunerne til Landsarkivet om andre sager, hvor Landsarkivet så har bragt emnet på tale.

Det er ingen tilfældighed, at det netop er fra de tidligere sognekommuner i Assens, Nyborg og Svendborg kommuner, at der er udarbejdet registraturer. Disse kommuner har ganske enkelt i større eller mindre omfang finansieret arbejdet, mens Landsarkivet så har betalt resten med midler fra dengang, der endnu figurerede beløb til

studentermedhjælp på arkivets budget. Svendborg kommune har dog finansieret hele ordningen selv. Udover selve ordningen af de tidligere sognekommuner, har Svendborg kommune finansieret ordningen i de nyere arkiver dannet efter 1970 – således er byrådssekretariatets arkiv ordnet op til 1974 og social- og sundhedsforvaltningens arkiv op til 1. oktober 1978. Landsarkivet har således fungeret som et slags »rationaliseringsfirma« og har oplevet de mange problemer, det giver at skulle ordne et nyere større kommunalarkiv, problemer, der imidlertid ikke skal omtales nærmere ved denne lejlighed.

Landsarkivet for Fyn havde - til dels inspireret af Harald Jørgensens artikel om landsarkiverne og de kommunale arkiver i Arkiv 6. bd. nr. 2, 1976 - søgt at få tid til at udarbejde en oversigt over fynske kommunalarkiver beroende i Landsarkivet for Fyn. Projektet skulle omfatte en registrering af de væsentligste forhandlingsprotokoller, nemlig sognerådets forhandlingsprotokoller (1842-1966(70)), fattigkommissionens forhandlingsprotokoller (1803-1933), socialudvalgets forhandlingsprotokoller (1933-1966(70)) og skolekommissionens forhandlingsprotokoller (1814-1966(70)) (fra 1808 for Fyns vedkommende). Dette projekt nåede dog ikke at blive færdigt, men i foråret 1979 besluttedes det at føre projektet igennem, dog i en noget udvidet form, idet det besluttedes at medtage samtlige fynske kommuner i oversigten. Dette ville betyde, at Landsarkivet som noget nyt skulle til at foretage opsøgende arbejde i stedet for at sidde hjemme og vente på, at telefonen ringede. Da Landsarkivet som tidligere nævnt har materiale fra 14 af de 32 fynske kommuner, blev der sendt breve ud til de 18 kommuner, vi intet materiale havde fra. Brevene indeholdt en kort redegørelse for projektet og anmodning om et besøg, hvilket blev velvilligt akcepteret i alle kommuner.

Der vil her blive gjort rede for indtrykkene og resultaterne fra disse besøg.

Arkivlokalerne

De fleste af de besøgte kommuner har et rådhus af nyere dato, det vil sige bygget omkring eller efter kommunesammenlægningerne. Disse steder må arkivlokalerne derfor stort set siges at opfylde de krav, arkivvæsenet stiller til statsinstitutionerne. I 2 kommuner med ældre råduse var arkivalierne imidlertid anbragt i meget fugtige rum uden varme. Her var arkivalierne - specielt dem nærmest vinduerne - så stærkt angrebet af fugt, at de stort set smuldrede ved berøring. Den ene kommune havde ikke mulighed for at flytte arkivalierne til andre

lokaler, mens den anden, der forøvrigt opbevarede en del arkivalier i et pulterkammer direkte under tegltaget, netop havde afsluttet en rådhusudvidelse med nye arkivlokaler. Det var således kun et spørgsmål om tid før arkivalierne ville blive flyttet - omend denne flytning først ville blive foretaget, når (hvis) man fik tid. En 3. kommune havde 3 arkivlokaler, hvoraf det ene var noget fugtigt, men arkivalierne var endnu ikke skadet.

Konkluderende må arkivlokalerne generelt betegnes som værende udmærkede, men de få steder, hvor dette ikke er tilfældet, vil arkivalierne gå tabt, hvis der ikke snart gribes ind. Som bekendt har Landsarkivet ikke samme bemyndigelse overfor kommunalarkiverne som over statsinstitutionernes arkiver, hvorfor forholdet kun med stor autoritet i stemmen kunne påtales overfor de pågældende kommuner med et spinkelt håb om, at denne påtale ville have en vis effekt.

Omfanget af de bevarede arkivalier fra sognekommunerne

Det var altid spændende ved ankomsten til en ny kommune at konstatere omfanget af de bevarede arkivalier fra de tidligere sognekommuner. Naturligvis er det ikke muligt at vide, hvor meget materiale der har eksisteret i alt og på den måde regne kassationen ud, men det er muligt at foretage en nogenlunde nøjagtig optælling af det nuværende antal bevarede hyldemeter. Den samme optælling blev foretaget af de sognekommunearkiver Landsarkivet allerede har modtaget og resultatet omfatter således sognekommunearkiver fra 28 af de nuværende 32 fynske kommuner, idet det i 4 kommuner af forskellige årsager ikke var muligt på kort tid at foretage en optælling af arkivalierne. Det skal tilføjes, at omfanget af folkeregistermaterialet ikke er medregnet i undersøgelsen.

Der er ialt bevaret 2478 hyldemeter arkivalier fra 190 tidligere sognekommuner, hvilket er 13,0 meter pr. kommune. Holder dette gennemsnit for de manglende 13 sognekommuner, vil der i alt fra de fynske sognekommuner være bevaret 2639 hyldemeter. En mindre del af materialet vil kunne kasseres - f.eks. ligger der en del regnskabsbilag i en del kommuner, så lavt sat skulle Landsarkivet for Fyn kalkulere med 21-2200 hyldemeter, hvis alle sognekommunearkiver skulle bevares. Der er meget store spring i antallet af bevarede hyldemeter fra kommune til kommune - også selv om folketallet er nogenlunde identisk. Det største tal gælder en kommune, hvor der i gennemsnit er bevaret 32,8 meter fra de tidligere sognekommuner,

mens det laveste er så lavt som 3,9 meter. Se iøvrigt oversigten i bilag 2.

Udover den kontante opmåling i hyldemeter blev arkivernes bevaringstilstand også «målt» på den måde, at en del af de centrale forhandlingsprotokoller, som nævnt i indledningen, blev registreret. En komplet liste, dækkende samtlige tidligere sognekommuner på Fyn, over de bevarede forhandlingsprotokoller er udsendt i Arkivserien - en ny publikationsrække hvori offentliggøres vidt forskelligartede undersøgelser vedr. arkivforhold. (Ekspedition: Landsarkivet for Fyn). Denne liste omfatter forhandlingsprotokoller, der er konstateret ved selvsyn, enten afleveret til Landsarkivet eller set ved besøgene i kommunerne. Hvad der eventuelt findes andre steder er ikke medtaget, ligesom den mulighed foreligger, at en protokol er overset ude i kommunerne. Listen udgør altså hvad der som et minimum er bevaret.

Resultaterne må siges at være bedre end ventet. For hele det fynske område ligger bevaringsprocenten for sognerådernes forhandlingsprotokoller på 86,7%. Ikke mindre end 7 af de nuværende kommuner har bevaret samtlige sognerådets forhandlingsprotokoller fuldstændigt, og kun en enkelt kommune kommer under 64%. Det er ikke sjældent, at hele rækken fra 1842 til 1966(70) er bevaret. En opgørelse over de 203 sognekommuner, der har eksisteret på Fyn, ser således ud:

Bevaringsprocent	Antal sognekommuner	% (203 = 100%)
100	113	55,7
90-99	17	8,4
80-89	23	11,3
70-79	11	5,4
60-69	15	7,4
50-59	2	1,0
40-49	7	3,4
30-39	3	1,5
20-29	2	1,0
10-19	4	2,0
0-9	6	3,0

Det kan således konstateres, at fra over 55% af de tidligere sognekommuner findes der bevaret en komplet række af sognerådernes for-

handlingsprotokoller. Kun fra 4 af de 203 mulige eksisterer slet ingen forhandlingsprotokoller - den ene kommune bestod i perioden 1842-1900, mens to andre eksisterede 1966-70 og den sidste var en meget lille sognekommune med under 50 indbyggere ved sammenlægningen. En aktiv indsats hos forhenværende sognerådsformænd ville uden tvivl bringe en del savnede protokoller frem. Det er nemlig typisk de første protokoller fra 1842 samt den sidste fra perioden før kommunesammenlægningen, der mangler. De første må sikkert stort set betragtes som tabte, men de nyere vil formentlig dukke op, hvis man ikke venter for længe med at søge efter dem.

I en kommune blev der forsøgsvis rettet henvendelse til det lokalhistoriske arkiv for at konstatere, hvad disse lokalkendte personer eventuelt kunne finde frem til. Der manglede i alt 5 protokoller i kommunen, nemlig 4 fra 1842 samt 1 fra 1925-70. Sidstnævnte fandt det lokalhistoriske arkiv hos den sidst fungerende sognerådsformand, mens det endnu ikke er lykkedes rent fysisk at bringe nogle af de andre til stede. Dog har man fundet ud af at een af dem i hvert fald eksisterede i 1932 og en anden i 1942, og det lokalhistoriske arkiv arbejder derfor stadig videre med sagen. Endelig lykkedes det faktisk også for et par kommuner selv, hvor der ved aflevering til Landsarkivet blev konstateret store mangler, at opdrive disse protokoller hos tidligere sognerådsformænd.

Forholdet mellem bevaret protokolmateriale og bevarede akter blev undersøgt for 133 sognekommuners vedkommende. For disse sognekommuner var i alt bevaret 825 meter akter og 450 meter protokoller - altså ca. dobbelt så mange meter akter som protokoller. Der er imidlertid den store forskel på de to kategorier, at mens protokollerne som oftest går helt tilbage til 1842, er akterne næsten altid af nyere dato. Det er uhyre sjældent at se akter fra før 1900.

Konkluderende om bevaringen af arkivalierne fra sognekommunerne må det siges, at den er væsentlig bedre end forventet. Bortset fra ældre akter, der formentlig er kasseret for længe siden, må det siges, at det tab, man kunne have frygtet i forbindelse med sognekommunernes indlemmelse og flytningen af arkivalierne, ikke kan karakteriseres som værende katastrofalt stort. Der er i hvert fald indtil nu bevaret materiale nok for det fynske område til, at den kommende forskning kan opnå tilfredsstillende svar på spørgsmål, der skal besvares ud fra sognekommunernes arkiver.

Tidligere ordninger i arkiverne.

Det faktum, at alt materiale tydeligt ikke er bevaret i sognekommunearkiverne, betyder, at nogen på et eller andet tidspunkt må have foretaget kassationer i arkiverne, hvilket da også alle kommuner erkendte. Alle kommuner havde på en eller anden måde haft forbindelse med personer eller firmaer, der påtog sig at rydde op i sognekommunernes arkiver. Arbejdet, der var blevet udført, bestod dels i kassationer, dels i ompakninger i æsker og endelig skiltning af protokollerne. Hvad angår kassationer et det som nævnt ikke til at vide hvad, der har været, men indtrykket generelt var, at der nok er gået lidt hårdhændet frem og kasseret med meget lidt sans for arkivernes forskningsmæssige betydning, men udelukkende set ud fra et pladssynspunkt. Flere kommuner mente da også selv, at kassationerne havde været lidt rigeligt store -også set ud fra et administrativt synspunkt, hvor det af og til viste sig, at ældre sager, der blev taget op igen, ikke længere eksisterede. Den foretagne ompakning i æsker blev ikke kontrolleret ved besøgene, men skiltningen af protokollerne var meget mangelfuld, idet mange skilte var direkte forkerte, specielt hvad angår angivelse af rammeår. Endelig var skiltningen ikke særlig udspecificeret -alle protokoller vedørende skoleforhold hed ofte bare »Skoleprotokol« uden skelnen til om det var skolekommissionens forhandlingsprotokol, en skoledagbog eller eksamensprotokol. Sluttelig må nævnes, at der ikke ved de nævnte ordninger var udarbejdet nogen samlet oversigt, hverken over det bevarede arkiv eller over kassationerne, ligesom der ikke var anvendt noget konsekvent opstillingssystem.

Det må derfor konkluderende siges, at de tidligere foretagne ordninger i sognekommunearkiverne tydeligt bærer præg af at være foretaget udelukkende ud fra et kommercielt synspunkt og ikke ud fra et arkivmæssigt synspunkt. Ordningen af arkivet har ofte været et nødvendigt onde, som det var nødvendigt for de private firmaer eller personer at tage med, når der skulle foretages andre mere indbringende forretninger med kommunerne.

Aktuelle arkivproblemer

Under besøgene havde jeg også lejlighed til i de fleste kommuner at få en drøftelse af de aktuelle arkivproblemer, det vil sige problemerne for de nuværende kommuner.

De to væsentligste problemer for kommunerne er pladsproblemet samt at få opbygget en effektiv journalisering/arkivering. Pladspro-

blemet hænger nøje sammen med to ting. For det første har en del kommuner tendens til at benytte reolpladsen i arkivlokalerne til opmagasinering af de utallige formularer, der anvendes i forvaltningen. Det væsentligste er imidlertid, at der kun meget sjældent er foretaget kassationer i det nyere arkivmateriale, idet de førømtalte kassationer kun drejede sig om sognekommunernes arkiver. De manglende kassationer er imidlertid meget forståelige, da kommunerne til dette formål ikke har nogle retningslinier at gå efter. Det nyeste kassationscirkulære er fra 1945 og er selvfølgelig håbløst forældet. I snart mange år har man ventet på et nyt, og såfremt dette engang kommer, vil det, hvis det sidst kendte forslag følges, allerede være forældet på en del punkter, først og fremmest vedrørende det enormt forskelligartede EDB-materiale kommunerne modtager løbende. Alle kommuner kunne med stor rimelighed bruge det manglende cirkulære som argument for ikke at have kasseret. Man kan jo glæde sig over, at kommunerne ikke kasserer uden at have faste retningslinier, for selv om langt de fleste kendte forslaget til det nye cirkulære, blev retningslinierne herfra kun fulgt få steder.

Nu er sagen imidlertid den, at selv om det nye cirkulære kom, ville en kassation kræve en større gennemgang af arkivet, og alle kommuner erkendte blankt, at arkivarbejdet altid stod nederst i arbejds-prioriteringen. Det måtte vente til »en eller anden« fik tid - og dette var endnu aldrig sket i en eneste kommune.

Det andet problem er at få en effektiv journalisering/arkivering. Problemet kan stort set siges at bestå i valg af journalplan. Til belysning af dette problem, er der - ud over oplysninger fra de besøgte 18 kommuner - ført telefonsamtaler med de øvrige 14 fynske kommuner. Valget af journalplan står i dag stort set mellem at vælge enten Odder-systemet eller KL-systemet ¹. Oddersystemet er et decimal-klassesystem fra 1936, men bliver stadig ført a jour, da systemet stadig er meget udbredt på grund af dets enkelhed. KL-systemet er et mere avanceret system af ny dato med bl.a. forskellige facetter. De 32 fynske kommuners valg af journalplan ser pr. 1. oktober 1979 således ud:

Odder-systemet	15 kommuner
KL-systemet	14 kommuner
Andre systemer	3 kommuner

Det er fortrinsvis de større kommuner, der bruger KL og de mindre, der bruger Odder. Selvom KL har fået en pæn udbredelse på Fyn, bliver det nok svært at vinde yderligere terræn, idet de mindre kommuner simpelt hen finder KL for avanceret til deres brug – en form for overadministration, der vil kræve en større indsats i journaliseringsprocessen - altså mere personale. På den anden side set erkender man Odder-systemets manglende fleksibilitet, men langt de fleste steder har man løst problemet ved selv at foretage en udbygning af systemet.

KL var man heller ikke alle steder udelt begejstret for, netop fordi journaliseringen kræver større arbejdsindsats - et sted erkendte man dog, at denne tid blev indvundet i genfindelsesprocessen for sager. En kommune fandt KL for lidt udbygget og havde derfor selv »udbygget« det med rester af kommunens gamle journalplan. En anden kommune var parat til at gå fra KL tilbage til Odder.

Konkluderende om problemet med journalplan må det siges, at KL i dets nuværende udformning får svært ved at vinde udbredelse hos kommuner under ca. 10-15000 indbyggere og som følge deraf vil Odder-systemet bestå mange år endnu.

Sammenfattende er kommunernes væsentligste arkivproblemer manglende tid (interesse?) til at foretage arkivordninger, manglende retningslinier for kassationer for at løse det mest presserende pladsproblem, samt en eller anden endelig løsning for både store og små kommuners journalisering/arkivering.

Lokalhistoriske interesser i sognekommunearkiverne

I nogle af de besøgte kommuner blev spørgsmålet om forholdet mellem det stedlige lokalhistoriske arkiv og deres interesse i sognekommunearkiverne kort berørt.

I alle besøgte kommuner med undtagelse af een var sognekommunearkiverne rent fysisk placeret i kommunens administrationsbygninger. Den ene undtagelse var en kommune, der havde »deponeret« de ældste 3 meter protokoller (dækkende perioden 1842-ca. 1935) i det lokalhistoriske arkiv. Det var sket, fordi kommunen var meget hårdt trængt med hensyn til plads. En anden kommune overlod det materiale »kommunen ikke selv havde interesse i« til det lokalhistoriske arkiv. Det var ikke nemt at få konkretiseret hvad dette var, men fx drejede det sig om sportsudvalgets forhandlingsprotokoller.

Generelt var indstillingen ellers den, at det lokalhistoriske arkiv kunne låne de ældre sager, og mange steder ville man gerne hjælpe

de forholdsvis nye lokalhistoriske arkiver på denne måde. Dette var også årsagen til, at nogle enkelte kommuner overhovedet kun ville aflevere materiale til Landsarkivet, hvis de blev tvunget til det - et sted var ordene »at politikerne prioriterede lokalhistoriske interesser meget højt«. I nogle få af de besøgte kommuner eksisterede der ikke arkiv-kontakt mellem kommunen og de lokalhistoriske arkiver.

Konkluderende er forbindelsen mellem sognearkiverne og de lokalhistoriske interesser endnu kun på et lavt niveau, men det kan forudses, at når kommunernes pladsproblemer bliver for store, vil en del sognekommunearkiver blive »deponeret« i de respektive kommuners lokalhistoriske arkiver, jvf. i øvrigt næste afsnit.

Kommunearkivernes fremtid

Det er fremgået af et tidligere afsnit i denne artikel, at et hovedproblem for næsten alle kommunerne er at skaffe plads til de hastigt voksende mængder arkivalier. Men hvad sker der egentlig med kommunernes arkivalier når arkivlokalerne er fyldt op til bristepunktet?

Nogle kommuner løser problemet ved at skaffe yderligere arkivlokaler enten ved rådhusudvidelser eller ved lejede lokaler, men dette er en dyr og kortsigtet løsning. Der findes ingen regler - som det er tilfældet med statsinstitutionernes arkiver - for hvad der skal ske med de kommunale arkiver, blot står der i normalvedtægten for kommunernes styrelse, at »økonomiudvalget fører tilsyn med, at kommunens arkivalier opbevares på betryggende måde«². Der er altså ingen afleverings-pligt for kommunale arkivalier til det statslige arkivvæsen. I loven fra 1889 om Rigsarkivets oprettelse og i en bekendtgørelse fra 1891 om Landsarkivernes virksomhed står, at kommunalarkiver *kan* afleveres³. Fordi der således ingen steder findes nøjagtige retningslinier for hvad der skal ske med de historisk bevaringsværdige dele af de kommunale arkiver, er der naturligvis opstået en diskussion om dette emne. Diskussionen har specielt fundet sted fra begyndelsen af 1970'erne, da der for alvor rundt om i landet opstod nye arkivsamlende institutioner, nemlig de lokalhistoriske arkiver⁴. Man kan fristes - med tidens sprogbrug - til at udtrykke det således, at der nu for kommunerne eksisterer et alternativ for anbringelse af deres arkivalier. Det forholder sig således idag, at der med få undtagelser findes et lokalhistorisk arkiv i samtlige kommuner.

Det er ikke tanken her at gentage argumenterne fra den debat, der har fundet/finder sted om kommunalarkivernes fremtid⁵. Det, der kan konstateres er, at når en kommune begynder at gøre sig overve-

jelser om fremtiden for kommunens arkivalier, eksisterer der 3 muligheder:

1) Kommunen kan selv beholde arkivalierne og skal da opbevare dem på betryggende vis, jvf. styrelsesvedtægten.

2) Kommunen kan aflevere arkivalierne til det statslige arkivvæsen.

3) Kommunen kan aflevere arkivalierne til det lokalhistoriske arkiv i kommunen.

Beslutter kommunen sig til selv at beholde arkivalierne, må der nødvendigvis også skaffes plads. Noget af det akutte pladsproblem kunne løses, hvis det længe ventede og savnede kassationscirkulære blev udsendt. Med de retningslinier, der er kendt fra den sidst foreliggende udgave ⁶, ville noget materiale kunne kasseres omend cirkulærets bestemmelser ikke kan siges at være nær fyldestgørende og tidssvarende nok. En anden mulighed for at skaffe plads er mikrofilmning af arkivalierne, der senere kan kasseres. Beholder kommunen selv arkivalierne, er det således nødvendigt, hvis det skal fungere tilfredsstillende, at ofre nogle ressourcer - evt. i form af en bestemt arkivansvarlig person - på ordninger/vedligeholdelse i kommunens arkiv samt på længere sigt at være parat til at investere i nye udvidelser af arkivlokalerne.

Beslutter kommunen sig til at aflevere arkivalierne til landsarkiverne, er pladsproblemet løst for kommunen og i stedet skudt over på det statslige arkivvæsen. Derimod kan det forventes, at landsarkiverne kun vil modtage arkivalierne i en nærmere defineret ordning, og denne ordning må kommunen finansiere. Dette vil dog være en eengangsbevilling, men det må ikke glemmes, at det vel er et spørgsmål om tid, hvor længe det statslige arkivvæsen vil og kan fungere som gratis fjernmagasin for kommunerne. Efter en aflevering må kommunen naturligvis under alle omstændigheder ofre lokaler samt ressourcer på ordninger/ekspeditioner i de stadig administrativt aktuelle arkiver, som kommunen fortsat selv opbevarer.

Vil kommunen aflevere til det lokalhistoriske arkiv i kommunen er pladsproblemet også løst i administrationsbygningen, men måske ikke i det lokalhistoriske arkiv, der ofte på en eller anden måde er organiseret som en del af den kommunale forvaltning. Pladsproblemet eksisterer altså stadig for kommunen, omend det bliver flyttet et andet sted hen. Ordninger og vedligeholdelser skal stadig gøres, men kan i nogle tilfælde udføres af personale fra det lokalhistoriske arkiv - personale, der måske allerede i forvejen er kommunalt lønnede. Må-

ske vil det alligevel kræve ekstra ansættelser, afhængig af materialets omfang og det eksisterende personales kvalifikationer.

Ovenstående er ikke et forsøg på at argumentere for den ene eller den anden løsning, men blot vise, at ligegyldigt hvilken beslutning en kommune træffer vedr. deres arkivers fremtidige opbevaring, vil det på en eller anden måde betyde nogle udgifter. Hvilken løsning, der er billigst, kan der ikke siges noget generelt om - det vil afhænge af det enkelte tilfælde.

Hermed er redegjort for mulighederne for kommunerne, men hvilken mulighed vælger kommunerne så i dag i praksis? Som tidligere omtalt har enkelte kommuner på Fyn afleveret materiale til det lokalhistoriske arkiv, men Fyn er næppe typisk i den sammenhæng, idet Landsarkivet på Fyn meget tidligt med succes har ført en aktiv indsats for at få kommunalarkiverne afleveret.

Et generelt indtryk, der er indhentet over 6 måneder som arkivkonsulent i Kommunernes Landsforening via kontakter med mange kommuner og en del lokalhistoriske arkiver er, at alle 3 muligheder finder sted. En del kommuner har overhovedet ikke gjort sig overvejelser om fremtiden for deres arkivalier, og dette skyldes, at man hele tiden har kunnet udvide rådhuset så pladsproblemet aldrig har været akut. I disse kommuner ofrer man desuden meget tid på at finde sager igen i arkivet og sjældent er det en bestemt person, der er ansvarlig for arkivfunktionen. Flere og flere steder - specielt i kommuner med et veludbygget lokalhistorisk arkiv - sker der afleveringer af det ældre materiale til de lokalhistoriske arkiver, mens afleveringer til det statslige arkivvæsen synes at være stagnerende. Mange kommunalbestyrelser ønsker materialet bevaret lokalt og man kan så kun håbe på, at de også tager den økonomiske konsekvens af denne beslutning, nemlig bevilger penge til kvalificeret arbejdskraft, således at der kan foretages fornuftige registreringer med henblik på formidlingen af materialet - og at der i forbindelse med det sidste også sørges for rimelige adgangstider på læsesalene.

Nogle kommuner har rettet henvendelse til det statslige arkivvæsen for at aflevere materiale, men har ofte afholdt sig fra dette fordi omkostningerne ved de krævede ordninger vurderes som værende for store. Skal der endelig bevilges penge til arkivordninger, vil man hellere bevilge dem til lokalt formål - altså til det lokalhistoriske arkiv. Dette også af hensyn til kommunens borgere (vælgere), der næppe alle med glæde ser, at kommunen frivilligt giver »tilskud« til en statsinstitution.

Konkluderende må det siges, at debatten om kommunalarkivernes fremtidige anbringelse tilhører fortiden. Der er intet, der tyder på, at der vil komme en lovgivning, der pålægger kommunerne det ene eller det andet og derfor bliver det 275 forskellige kommunalbestyrelses afgørelser, der bliver afgørende for hvad, der vil ske med de 275 kommuners arkiver, og det betyder, at alle 3 nævnte muligheder vil blive praktiseret fremover afhængig af hvilken argumentation, der har størst gennemslagskraft hos den enkelte kommunalbestyrelse. I stedet for at fortsætte en forældet debat om kommunearkivernes placering var det i stedet nu relevant at erkende tingenes virkelige tilstand og bruge tiden og kræfterne på fx at få udarbejdet et fælles registreringssystem for alle kommunalarkiver, ligegyldigt hvor de måtte befinde sig. Dette ville være en stor gevinst for alle brugerne af de kommunale arkiver, således også den kommunale administration. Den fremtidige forskning skal jo mere og mere anvende kommunalt arkivmateriale i takt med, at flere og flere af samfundets opgaver uddelegeres til kommunerne.

Vurdering af det opsøgende arbejde i kommunerne

Sluttelig skal her foretages en vurdering af Landsarkivet for Fyns opsøgende arbejde i de fynske kommuner.

Besøgene betød først og fremmest, at der blev skabt en kontakt mellem kommunerne og Landsarkivet. Landsarkivet havde lejlighed til nærmere at redegøre for hvad vi egentlig er, og hvad vi laver, og kommunerne kunne orientere om deres arkivproblemer og meninger om disse. Denne gensidige orientering kan kun tillægges stor betydning. Udover dette »umålelige« resultat, medførte besøgene rent konkret, at 4 kommuner afleverede arkivalierne fra ialt 31 tidligere sognekommuner her i blandt arkivalierne fra den kommune, hvor arkivalierne var ved at gå til af fugt uden mulighed for at flytte dem internt. Med disse arkiver lagt til de allerede afleverede sognekommuner, betyder det, at Landsarkivet for Fyn – selv om der aldrig vil blive afleveret mere - har så mange sognekommunearkiver hjemme, at forskningen vil være godt stillet vedrørende generelle spørgsmål, der skal besvares i disse arkiver. På Landsarkivet ligger nu alt bevaret materiale fra 18 af de 32 fynske kommuner, eller udtrykt på en mere korrekt måde: Arkiverne fra 139 af de i alt 203 sognekommuner, der har eksisteret, altså ca. 70%. At Landsarkivet har modtaget så mange arkiver bekræfter egentlig kun det store pladsproblem i kommunerne. Ligeledes bliver det bekræftet, at der er et stort behov for konsu-

lentarbejde indenfor arkivering/journalisering, idet nogle kommuner - selv i disse sparetider - bevilligede finansiering af sådanne arbejder inden for de næste par år under Landsarkivets ledelse for i alt 205.500,00 kr. - og dette skal lægges til de kommuner, der allerede har finansieret sådanne ordninger. Disse bevillinger viser også, at kommunerne såmænd ikke er så bange for at betale for ordninger i deres arkiver og derfor anser det for en presserende opgave.

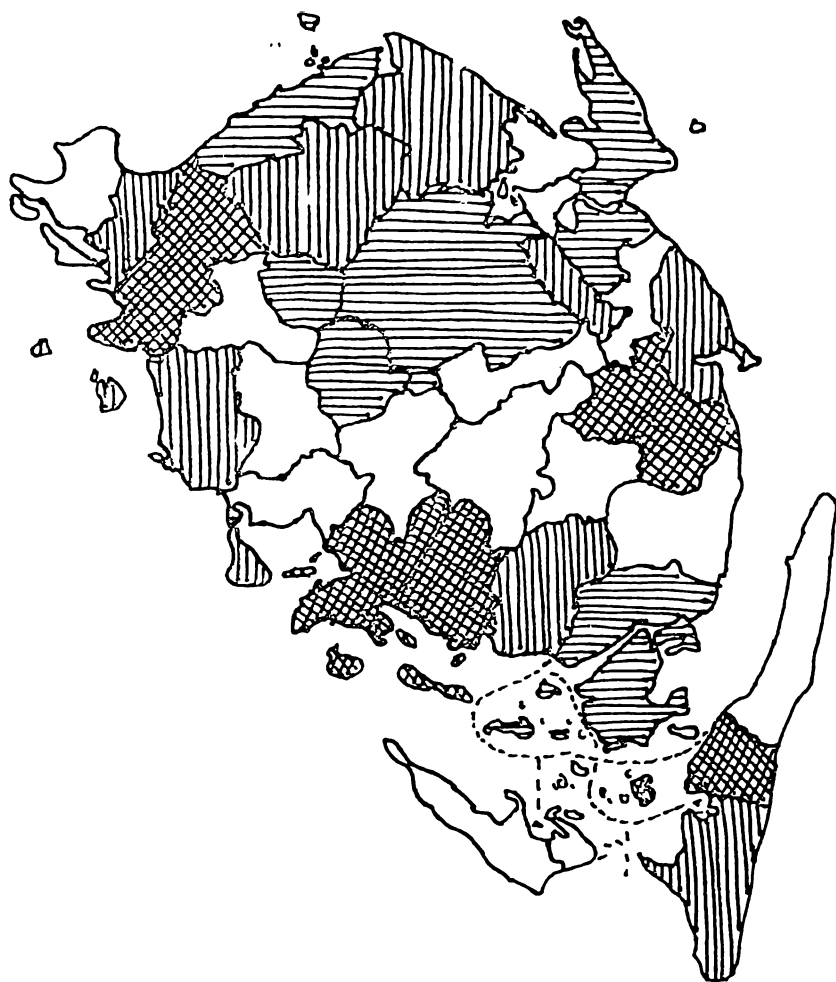
Med de nævnte resultater i erindring, kan det kun konkluderes, at værdien af det opsøgende arbejde i de fynske kommuner har været yderst tilfredsstillende for Landsarkivet, dels i form af konkrete afleveringer, dels i konstateringer af nogle mere eller mindre (er)kendte arkivforhold/problemer.

NOTER

- 1 Om disse systemer, se: Odder-arkivsystem. Udgivet af Landsforeningen af kommunesekretærer. 1. udgave 1950, 2. udgave 1961.
KL-arkivsystem. Udgivet af Kommunernes Landsforening. Kbh. 1976, mappe 1-3.
- 2 Se fx Lovsamling, udgivet af Dansk kommunalkursus, 1979, p.77.
- 3 Kultusministeriets bekendtgørelse af 10. marts 1891.
Loven om Rigsarkivets oprettelse af 30. marts 1889.
- 4 En oversigt med henvisninger om denne diskussion kan ses i Gunnar Bo Clausen: Lokalhistoriske arkiver. Arkivserien 1979.
- 5 Jvf. note 4 samt indlæggene af Anne Riising og Jan Horskær i Lokalhistorisk Journal 7. årgang nr. 4, 1978 og 8. årgang nr. 1, 1979. Senest har Anne Riising berørt emnet i en artikel om landsarkivernes fremtid i Fortid og Nutid, Bd. XXVIII, hæfte 3, 1980.
- 6 Fra efteråret 1979.

Artiklen er skrevet efteråret 1979, med tilføjelser juni 1980.

Bilag 1: Kommuner, der har afleveret sognekommunearkiver til Landsarkivet for Fyn.

- Kommuner afleveret før 1. juli 1976
- Kommuner afleveret mellem 1. juli 1976 og 30. juni 1979
- Kommuner afleveret efter besøgene
- Ikke afleveret

Bilag 2: Oversigt over bevaringen af sognekommunearkiverne m.v. i de enkelte fynske kommuner.

Kommune	A	B	C	D	E	F	G
Assens	1966	9	KL	97,1	61,5	6,8	LAO
Bogense	1966	6	KL	84,0	35,0	5,8	LAO
Brøby	1966	4	O	90,3	60,5	15,1	
Egebjerg	1970	13	O	88,6	86,5	6,7	LAO
Ejby	1970	8	KL	75,2	150,0	18,8	LAO
Fåborg	1970	12	A	90,5	310,0	25,8	LAO
Glamsbjerg	1966	4	O	83,7	81,0	20,3	
Gudme	1970	4	O	92,2	131,0	32,8	
Hårby	1966	4	O	97,2	64,0	16,0	
Kerteminde	1966	11	KL	92,8	43,0	3,9	LAO
Langeskov	1966	3	KL	100,0	14,5	4,8	LAO
Marstal	1962	2	O	100,0	41,0	20,5	
Middelfart	1970	5	A	36,0	+	+	
Munkebo	1970	1	O	80,5	+	+	
Nyborg	1970	3	KL	100,0	80,0	26,7	LAO
Nørre Åby	1966	5	O	89,5	44,0	8,8	LAO
Odense	1970	21	KL	67,7	307,5	14,6	LAO
Otterup	1966	11	KL	100,0	124,0	11,3	LAO
Ringe	1970	14	KL	92,1	81,0	5,8	
Rudkøbing	1966	4	A	64,1	+	+	LAO
Ryslinge	1970	4	O	100,0	102,0	25,5	
Svendborg	1970	10	KL	79,6	196,0	19,6	LAO
Sydlangeland	1966	4	O	80,0	36,5	9,1	LAO
Søndersø	1966	7	KL	72,7	66,5	9,5	LAO
Tommerup	1966	4	O	100,0	96,0	24,0	LAO
Tranekær	1966	3	O	94,9	+	+	
Ullerslev	1970	5	KL	100,0	32,0	6,4	
Vissenbjerg	1970	1	O	88,3	10,5	10,5	LAO
Ærøskøbing	1966	4	KL	95,2	36,0	9,0	
Ørbæk	1966	7	O	85,1	80,5	11,5	LAO
Årslev	1970	6	KL	90,5	65,0	10,8	
Årup	1966	4	O	65,8	42,0	10,5	
		203		86,7	2478,0	13,0	

A: Årstal for den nuværende kommunes oprettelse.

B: Tidligere antal sognekommuner i den nuværende kommune.

C: Journalsystem pr. 1/10 1979.

KL = KL-systemet

O = Odder-systemet

A = Andre systemer

D: Bevaringsprocent for sognerådenes forhandlingsprotokoller.

86,7 er gennemsnitstallet.

E: Antal hyldemeter bevaret fra sognekommunerne.

+ = ikke muligt at måle på besøgestidspunktet.

F: Antal bevarede hyldemeter pr. tidligere sognekommune.

13,0 er gennemsnitstallet.

G: Hvis anført »LAO«: Sognekommunearkiverne afleveret til Landsarkivet for Fyn.

Fremveksten av kommunale arkivsystem i Norge

Av Harald Hals

Manglende retningslinjer og lenge lite faglig debatt har vært medvirkende til at det tok lang tid før mer enhetlige og moderne arkivsystem ble tatt i bruk av norske kommuner. Visse direktiver har det likevel vært helt fra det kommunale selvstyret ble innført i Norge. I »Lov om Formandskaber i Kjøbstæderne« og »Lov om Formandskaber paa Landet«, begge av 14. januar 1837, kom det inn nesten helt ordrett like bestemmelser om hvilke protokoller formannskapet skulle føre. I henholdsvis § 19 i formannsapsloven for kjøpstedene og § 24 i formannsapsloven for landet het det: »Ethvert Formandskab skal have følgende af Amtmanden autoriserede og med Register forsynede Protocoller, for hvis Førelse Ordføreren har at sørge, nemlig: a) en Dagbog, hvori alle indkomne Sager extractviis indføres; b) en Protocol, hvori indføres Forhandlingerne ved Møder, som Formændene afholde imellem sig indbyrdes, med Repræsentanterne eller med Amtmanden, Fogden og øvrige Autoriteter (I formannsapsloven for kjøpstedene: »med Magistraten og øvrige Autoriteter«); c) en Copibog, hvori de Breve m.v., som afgaae fra Formandskabet skulle indføres«. ¹ Alle disse protokollene var i bruk i de fleste norske kommuner til oppimot 1950-1960. Kopibok autorisert av fylkesmannen (tidligere amtmannen) forekommer ikke lenger, men på mange kommunale kontorer oppbevares fremdeles kopier av utgående korrespondanse i egne brevordnere. Den innbundne dagboka/brevjournalen har det stått strid om og den er mange steder erstattet av journalkort. Forhandlingsprotokoll for møtene i formannskapet og kommunestyret er ifølge § 18 i den nåværende »lov om styret i kommunene« av 1954 fremdeles påbudt.

I samsvar med vanlig kontorpraksis den gang formannsapslovene av 1837 ble vedtatt, var det i de kommuner der det i det hele tatt ble gjort forsøk på å ordne arkivet, som oftest dagboka/brevjournalen som ble lagt til grunn. Innkomne brev ble lagt i nummerorden etter journalnumrene. Ikke minst på landet var nok sannsynligvis ofte ordningen i kommunearkivene influert av ordningen i prestearkivene.

Prestene fortsatte også etter 1837 å spille en stor rolle i det kommunale liv. Ifølge § 22 i »Lov om Formandskaber paa Landet« var sognepresten automatisk formann i skole- og fattigkommisjonene. Imidlertid var ikke henlegging av korrespondansen etter journalnummer det eneste ordningsprinsipp som ble forsøkt av kommunene. Det forekom at korrespondansen ble lagt kronologisk etter dato, i vårt århundre ofte satt i brevklemmer, brevordnere. Enkelte kommuner arkiverte også dokumentene kronologisk etter saksnummer i møtebøkene for formannskapet eller andre kommunale styrever og utvalg. Disse saksnumrene var slett ikke alltid de samme som journalnumrene innført i dagbøkene/brevjournalene².

Alt tidlig finner en også tilløp til mer realistisk inndeling av arkivsakene i kommunearkivene. Dokumenter i større og stundom mer prinsipielle saker kunne bli lagt for seg i egne mapper eller arkivpakker. Konsekvente ordningsprinsipp finner en imidlertid sjelden i eldre kommunearkiv. Kommunearkivene var nesten alltid desentralisert. Hver etat skapte sine egne arkiv, slett ikke alltid etter samme mønster. I hvert fall på landet var det vanlig at ordføreren selv førte formannsprotokollene og oppbevarte og ordnet arkivsakene hjemme hos seg selv. Det samme gjaldt formennene i de forskjellige kommisjoner, råd, utvalg og komitéer. Følgene kunne bli skjebnesvangre. Mange kommunale arkivsaker oppbevart hos privatpersoner er nå kommet bort. Slike saker kunne også bli blandet sammen med private eller offentlige arkiver som ikke egentlig hadde noe med kommunearkivene å gjøre. Det er ikke uvanlig at en i sogneprestarkivene kan finne skole- og fattigsaker som stammer fra prestens tid som formann i de kommunale skole- og fattigkommisjonene³.

Til de forskjellige kommunale dagbøkene/brevjournalene ble det helt til forholdsvis nylig ofte forsøkt å føre alfabetiske registre etter avsendernavn⁴. Det betraktelige merarbeidet dette førte med seg, forårsaket imidlertid at disse registrene ofte ikke ble holdt a jour. Dessuten overvant en selv med alfabetiske registre ikke alle vansker med å finne dokumentene; like saker ble fortsatt liggende på ulik plass i arkivet dersom de var ordnet etter dato, journalnummer eller etter saksnummer, og dette kunne være en hemsko når saksmengden vokste. Dokumenter lagt i en eller annen form for kronologisk rekkefølge, hadde dessuten meget lett for å komme i uorden og dermed gjøre alfabetiske registre verdiløse. Ønsket om å gjøre arkivet mer tilgjengelig førte derfor etter hvert til at en del kommuner forsøkte å benytte alfabetet til mer enn bare å sette opp registre. De tok til å

ordne arkivsakene emnemessig etter alfabetet. Haken ved dette var at de hjelpemidler som fantes å få kjøpt når det gjaldt slik alfabetisk klassifisering, vesentlig tok sikte på å dekke forretningsstandens behov. Ved å ordne arkivsakene etter alfabetet oppsto dessuten lett problemet hvilke benevnelser en skulle gi de forskjellige saksområdene, noe som alltid ville være gjenstand for en svært subjektiv fortolkning. I praksis førte ofte alfabetklassifisering til at saker som hørte artsmessig nær sammen ble lagt på vidt forskjellige bokstaver⁵.

Heller ikke det første mer generelt utformede arkivsystemet som var særskilt lagt opp for kommuneadministrasjonen, oppga imidlertid fullstendig alfabetsprinsippet. Dette systemet var utarbeidet av sogneprest Karl Roald og ble vanligvis kalt Roalds kommunale arkivsystem. Det utkom første gang i 1935, og ble av mange kommunefolk som hadde måttet streve med arkivsakene, hilst med glede⁶. Roald hadde selv som mangeårig ordfører i Ørsta på Sunnmøre følt sterkt behovet for et velordnet kommunearkiv. Han hadde selv brukt, ordnet og registrert en rekke kommunale arkiv og hadde på grunnlag av dette funnet ut at det var mulig å sette opp en bestemt gruppeinndeling som kunne anvendes av de kommunale myndigheter. Under arbeidet fikk han, som han skrev i forordet til den trykte arkivnøkkelen, støtte av »fremragende arkivfolk« som gjennomgikk manuskriptet. I sin endelige form ble arkivsystemet fastsatt i samarbeid med firmaet Sem & Stenersen, som alt fra før var storforhandler av kommunale protokoller og skjemaer. Roald hevdet selv at medvirkningen til konsulent C. Arbeberg i dette firmaet hadde vært av særlig stor betydning⁷.

Et komplett Roalds kommunale arkivsystem slik det var til salgs fra Sem & Stenersens forlag, besto av et trykt teksthfte med veiledning, skillekort med oppstående faner og gruppebetegnelser for hovedgruppe, saksmapper med oppstående faner og saksbetegnelser for undergrupper, samt en arkivkasse som rommet hele det øvrige utstyret. I teksthftet ble det utførlig redegjort for gruppeinndelingen og for hvordan arkivsakene burde ordnes. Videre fantes det her råd om ordning av protokollregister, registrering av eldre protokoller og et ganske grundig kapittel kalt »Forskjellig om arkiv og administrasjon«⁸. Selve gruppeinndelingen var numerisk-alfabetisk. Kommunestyrets arkivsaker ble inndelt i hovedgrupper stort sett satt i alfabetisk rekkefølge og nummerert fra 0 til 49. At rekkefølgen var alfabetisk, gjorde det utvilsomt lettere å huske i hvilke arkivmapper de forskjellige sakene skulle plasseres, men samtidig ble den logiske opp-

byggingen noe haltende. Også i Roalds system kunne dokumenter som artsmessig hørte nært sammen, bli lagt langt fra hverandre⁹. Enkelte av hovedgruppene i systemet ble riktignok satt ledige til eventuell senere bruk, resten ble inndelt i undergrupper som fikk alfabetiske betegnelser fra A - gjerne satt av til rundskriv - og opp til maksimalt F. Hovedgruppe 14, »Forsorg, fattigpleie«, ble for eksempel inndelt slik: Rundskriv 14 A, Fattigpleie 14 B, Forsorgssaker 14 C, Vergeråd 14 D, Sinnssyke 14 E, Abnorme 14 F. En kunne dessuten lage egne saksmapper for vanføre- og barnehjem. Var det bare få saker som hørte inn under hovedgruppe 14, kunne de også alle sammen legges i en felles saksmappe, uten at kommunen behøvde å bry seg om de alfabetiske undergruppene¹⁰. Det alfabetiske stikkordregistret som også fulgte med systemet, henviste bare til hovedgruppene¹¹.

Skolestyrets og fattigstyrets arkivsaker ble gruppeinndelt på lignende vis. Det ble ikke gjort noe forsøk på å samordne disse sakene med selve kommunestyresakene slik at det kunne utarbeides en felles arkivnøkkel for all kommunal virksomhet. Skolestyrets hovedgrupper, satt i alfabetisk rekkefølge, ble nummerert fra 0 til 15¹². Fattigstyrets hovedgrupper, likeledes satt i alfabetisk rekkefølge, fikk numre fra 0 til 7¹³.

Roalds arkivsystem vant etter hvert atskillig utbredelse, kanskje særlig på Østlandet, i Møre og Romsdal og i Trøndelag-fylkene. Derimot ser det ut til at det i hvert fall i Rogaland ble atskillig mindre benyttet¹⁴. I hvert fall i Trøndelag ser det ut til at det særlig var i de aller første etterkrigsårene at systemet fikk innpass¹⁵. Det ble forhandlet av firmaet Sem & Stenersen til i begynnelsen av 1950-årene¹⁶.

Sem & Stenersen sendte også ut enkelte andre alfa-nummererte arkivsystem, de såkalte Sesa-arkivsystemene. Disse systemene tok sikte på å dekke kommunale etater som Roald ikke hadde utarbeidet arkivnøkler for. Arkivnøkler for ligningskontor og trygdekontor ble begge utgitt i 1940, arkivnøkkel for lensmenn kom i 1947, både helsevesen og forsorgsstyre fikk sine nøkler i 1948, den for jordstyret ble utgitt i 1949 og herredskassen fikk sin i 1951¹⁷.

Det av disse arkivsystemene som kanskje fikk størst utbredelse og som holdt seg lengst i bruk, var arkivnøkkel for helsevesenet. Den ble utarbeidet av stadsfysikus A. Weidemann. Helsedirektøren anbefalte i rundskriv av 19. januar 1948 helserådene å benytte den¹⁸. Nøkkel ble revidert av Weidemann elleve år senere¹⁹. I sin revider-

te form ble den fortsatt alment benyttet i midten av 1960-årene, og fortsatt er det enkelte helseråd som ikke har gått over til nyere systemer²⁰.

De forskjellige Sesa-arkivsystemene var alle sterkt påvirket av Roalds system og bygd opp etter mønster av det. Imidlertid forsøkte Sem & Stenersen å gjøre Sesa-arkivsystemene noe mer elastiske ved sterkere å spesifisere en del av undergruppene slik at vedkommende kommunale etats særlige behov kunne bli bedre dekket. I arkivsystemet for kommunekasser ble for eksempel hovedgruppe 16, »Skatter og avgifter«, inndelt slik: Rundskriv 16 A, Instruksjoner om innfordring 16 B, utligning av kommuneskatt og trygdeavgift 16 C, Etterligninger og omligninger 16 C 1, Dobbeltiligninger 16 C 2, Innfordring av kommuneskatt og trygdeavgift 16 D, Forfallstider og skatteseddel 16 D 1, Skattetrekk 16 D 2, Forhåndstrekk 16 D 3, Sjømannsskatt 16 D 4, Utpantinger 16 D 5, Skatteauksjoner 16 D 6, Skifterettsinnfordring 16 D 7, Nedsatte og ettergitte skatter 16 D 8²¹.

Roalds arkivsystem og de etterfølgende Sesa-systemene ga støtet til at det også ble innført andre kommunale arkivsystemer, gjerne preget av lokale forhold og den stedlige arkivskapers interesser. Felles for en del av disse systemene var at nummer og bokstaver som betegnelser på hoved- og undergrupper ofte ble sløffet. I stedet ble det på mapper, skillekort og arkivbokser påført en eller annen form for oppslagsord eller gruppebetegnelse, gjerne skrevet fullt ut²². Systemene kunne operere både med hovedoppslagsord og underoppslagsord. Av og til var nok disse ordene temmelig identiske med gruppebetegnelsene i Roalds system. Arkivsystemer oppbygd uten bruk av nummer eller bokstaver ble for øvrig også markedsført av enkelte kontorfirmaer. Blant disse systemene var for eksempel det såkalte Shamoblic arkiveringssystem, fabrikkant og eneforhandler i Norge var A/S Viig & Vraalsen. Det ble benyttet av enkelte kommuner i 1950-årene og begynnelsen av 1960-årene²³.

En vesentlig grunn til at Roalds arkivsystem ble såpass sterkt utbredt og etterlignet, var nok at systemet var enkelt å lære og kunne brukes også av temmelig arkivukyndige folk, noe som ikke minst skyldtes de detaljerte anvisningene i tekstheftet. Systemets enkelhet var imidlertid også dets svakhet. Det passet utvilsomt best for mindre kommuner med en forholdsvis enkel administrasjon og liten saksmengde. Etter hvert som kommunene i årene etter 1945 ble pålagt en rekke nye oppgaver, viste systemet seg stadig mindre hensiktsmessig fordi det var for lite spesifisert og ikke kunne videreutbygges skikkelig.

Også enkelte byer og større landkommuner benyttet riktignok Røalds arkivsystem²⁴. For slike kommuner var nok likevel ikke systemet særlig egnet. Det er ikke omtalt i »Kommunalt Tidsskrift« som opprinnelig bare var et organ for Norges Byforbund. En del byer og større landkommuner tok i stedet til å bruke kontoplanen (den kommunale budsjettplanen) eller en videreutbygging av den som arkivnøkkel²⁵.

Den første debatten i »Kommunalt Tidsskrift« om arkivspørsmål sto nettopp om kontoplanen. I juni-nummeret 1946 gjorde etter oppfordring fra redaksjonen byfullmektig Knut Røssaak i Narvik rede for sitt arkivsystem som tok utgangspunkt i kontoplanen. Etter hva Røssaak opplyste hadde det tatt ham tre år å bygge opp dette systemet. Det ble innført i Narvik i 1938 og var åtte år senere også blitt tatt i bruk av i alt 35 andre kommuner²⁶. Systemet var begrenset til bare å gjelde formannskap og kommunestyre samt ordfører og rådmann. I likhet med den kommunale kontoplanen var det numerisk-alfabetisk oppbygd. Den systematiske inndelingen fulgte det daværende oppsettet for kommunebudsjettet i 13 av dets 16 hovedkapitler. Teksten i Røssaaks system var likevel bare delvis den samme som i selve kommunebudsjettet. Dessuten hadde Røssaak en vesentlig tilføyelse: for all annen kommunal saksbehandling som ikke ga seg direkte uttrykk i budsjettbevilgninger, opprettet han 13 nye »hovedkapitler«²⁷.

Alle de 26 »hovedkapitlene« som systemet således kom til å bestå av, ble inndelt i »underkapitler«. Inndelingen av hovedkapittel »VI. Forsorg« var for eksempel denne: VI-A-1-a-1 administrasjon - regler og bestemmelser og område, VI-A-1-a-2 administrasjon - lov om sosial forsorg, VI-A-1-b administrasjon - forsorgsstyret, VI-A-1-c-1 administrasjon - sosialsjefen, VI-A-1-c-2 administrasjon - sosialfullmektig, VI-A-c-3 administrasjon - sosialkurator, VI-A-1-c-4 administrasjon -familierådgiver, VI-A-1-d administrasjon - personalet forøvrig, VI-A-1-e administrasjon -stadslegen som forsorgslege, VI-A-1-f administrasjon - kontorutgifter og utstyr, VI-A-1-g administrasjon - Nordland fylkeslag av Norges sosialforbund, VI-A-2-e regnskap - etterbevilgning, overførsler, anvisningsmyndighet, VI-A-2-b regnskap - oppgaver og oversikter, VI-A-3-a forsorgsunderstøttelse - angående satsene, VI-A-3-b forsorgsunderstøttelse - strøm og brensel, VI-A-3-c forsorgsunderstøttelse - ekstrabidrag til jul og påske m.v., VI-A-3-d forsorgsunderstøttelse - lån til selvhjelp, VI-A-3-e forsorgsunderstøttelse - forsorgsarbeide, VI-A-3-f forsorgsunderstøttelse - bedragerisa-

ker, VI-A-3-g forsorgsunderstøttelse - hjemstavnstviser, VI-A-3-h forsorgsunderstøttelse - jordmorregninger, VI-A-4-a refusjoner - innbetalinger til bykassereren, VI-A-4-b refusjoner - trekk i lønn - pant i eiendom, VI-A-4-c refusjoner - for syke, VI-A-4-d refusjoner - andre kommuner, VI-A-4-e refusjoner - forsorgsunderstøttedes valgbarhet²⁸.

I sin komplette form forelå Røssaaks system i et stensilert hefte som inneholdt en kort veiledning, oversiktsark over de 26 »hovedkapitlene«, alfabetisk stikkordregister for 293 navn og begreper, og en kronologisk innholdsfortegnelse, kalt arkivregister, over de i alt 653 »underkapitlene«. Ifølge Røssaak var systemet lett å lære fordi det var bygd opp om budsjettet »som avspeiler mesteparten av den kommunale foretagsomhet«. Det var ikke for stort for noen kommune »fordi man ikke anvender mer av det enn man har behov for«. Men det kunne heller ikke sprenges fordi nye saksområder alltid ville kunne bli innpasset uten at man forrykket systemet²⁹.

Det fantes arkivfolk som i enda sterkere grad enn Røssaak mente at den kommunale kontoplanen også burde være grunnlaget for den kommunale arkivnøkkelen. De hevdet at Røssaaks system var altfor flytende og uavhengig av kontoplanen. Blant de mer ortodokse tilhengerne av denne planen var bysekretær I. Vogt. Han hadde for Kristiansand kommune bygd opp et arkivsystem basert langt mer konsekvent på kontoplanen enn Røssaak hadde gjort. Vogt inndelte sitt system i 15 »hovedkapitler« som hver for seg korresponderte med de tilsvarende hovedkapitlene i det ordinære bykassebudsjettet. Det eneste avviket av noen betydning var at »hovedkapittel« I omfattet »Budsjett og regnskapssaker. Personal- og lønnsaker« i stedet for kommunebudsjettets »Underskudd og overskudd«. »Hovedkapitlene« i arkivsystemet ble delt opp i sammenlagt 77 »underkapitler« som i den grad det var mulig korresponderte med tilsvarende underkapitler i det kommunale budsjettskjemaet. I et innlegg i »Kommunalt Tidsskrift« hevdet Vogt at hele arkivsystemet ble enklere og mer forståelig når det falt sammen med budsjettskjemaet som kommunens folk måtte kjenne. Røssaak brøt etter hans mening helt unødig med systematikken. Særlig var det nok Røssaaks 13 nye »hovedkapitler« for den delen av den kommunale saksbehandlingen som ikke ga seg uttrykk i budsjettbevilgninger, Vogt hadde i tankene når han hevdet at »man ikke unødig skal bruke 2 eller flere registreringssystemer, når det er mulig å klare seg med ett«. Røssaaks system var etter hans me-

ning for detaljert og burde i stedet hatt flere samlekonti; det var ikke nødvendig å spre »dokumenter... over praktisk talt alle kapitler«³⁰.

Det var ikke vanskelig for Røssaak å svare på en del av disse innvendingene. I et motinnlegg i »Kommunalt Tidsskrift« opplyste han at grunnen til at han i størst mulig grad hadde unngått samlekonti var at dette var sekker som »det er uhyre lett å fylle med alt mellom himmel og jord, og som det siden er umulig å finne ut av igjen«. Denne påstanden dokumenterte Røssaak med et eksempel fra Vogts eget arkivsystem: »Hva skal en si om den Vogtske samlekonto »XIV 79 G: alt som ikke kan registreres under andre kapitler«. Grei for personalet å registrere etter, og lettvindt for etterfølgerne å finne fram i?« Etter Røssaaks oppfatning burde nok det kommunale arkivsystemet følge kommunens kontoplan et stykke på vei, men avhengigheten måtte likevel ikke bli for stor. Budsjettforskriftene var ikke endelige og kommunale kontoplaner ble ofte revidert; et kommunearkiv lagt opp helt slavisk etter kontoplanen måtte derfor ofte om-systematiseres³¹.

Andre kommunale arkivskapere var enda mer skeptisk innstilt enn Røssaak. I motsetning til ham ville de i det hele tatt ikke godta noen som helst sammenheng mellom kontoplanen og den kommunale arkivnøkkelen. Alt Roald tok sannsynligvis bevisst avstand fra noen slik sammenblanding da han utarbeidet sitt system; en annen motstander av kontoplanen var rådmann i Lillestrøm Christian Granerud. I 1947 begrunnet han sitt standpunkt i et innlegg i »Kommunalt Tidsskrift«. Granerud hevdet at den som hadde med arkivet å gjøre når det ble ordnet etter budsjettet, alltid måtte ha kjennskap til hvilke budsjettforskrifter som gjaldt til de forskjellige tider. I praksis skapte dette stor usikkerhet. En enda større mangel var det at en stor del av arkivsakene overhodet ikke hadde noen forbindelse med budsjettet og derfor måtte samles i sekkeposter, eller det måtte opprettes hjelpeavdelinger uten tilknytning til noen poster i budsjettet og den kommunale kontoplanen. Dermed var man straks utenfor rammen av den prinsipielle inndelingen av arkivstoffet som budsjettordningen ga anvisning på³².

Også Granerud hadde sin oppfatning av hvordan de kommunale arkivsakene burde ordnes. Kommunearkivet i lillestrøm ble i slutten av 1930-årene lagt opp etter et slags duplexnummersystem. Arkivet ble inndelt i 49 faste »hovedgrupper«, hvorav 21 ble holdt i reserve til eventuell senere bruk. »Hovedgruppene« ble igjen inndelt i sammen-

lagt 73 faste »undergrupper«, hver av disse med ubegrenset adgang til videre utvidelse etter behov³³.

Også enkelte andre kommuner forsøkte å ordne arkivene sine etter en eller annen form for duplexnummersystem, men noen stor utbredelse fikk aldri disse systemene. Årsaken kan da ha vært at oppleggingen av et funksjonelt duplexnummersystem krevde et så grundig forarbeid at mange kommunale arkivskapere ble skremt fra å gi seg i kast med det. Selv med et grundig forarbeid hadde dessuten duplexnummersystem en tendens til å bli uoversiktlige dersom arkivet vokste raskt og det ble mange utbygginger på tredje trinn i systemet³⁴.

Det ser ut til at desimalsystem lenge var lite brukt som ordningsprinsipp i norske kommunearkiv. Først i juli 1947 ble et slikt system nevnt i »Kommunalt Tidsskrift«. Formannskapssekretær Selvig gjorde da i et innlegg rede for DK-systemet (det utvidede Dewey-system). Han pekte på at systemet alt var vel kjent av bibliotekfolk, og at det var blitt lagt til grunn som arkivsystem for den kommunale forvaltningen i Nederland og også innført i kommuner i Danmark og Sverige. Fordelene ved å innføre DK-systemet i norske kommuner ville etter Selvigs mening være mange. Desimalsystemet var alle andre arkivsystemer overlegne, fordi det var så logisk oppbygd, og det ville være naturlig å bruke DK-systemet som trengte seg fram på alle områder. Man ville unngå det lite hensiktsmessige i at det nå fantes så mange forskjellige kommunale arkivsystemer. Ulempe med å operere med så mange var iøynefallende: »Systemene blir vidt forskjellige og vanskelig å sette seg inn i for andre. Går en mann fra en kommune til en annen eller fra en avdeling til en annen i samme kommune, tar det lang tid for ham å gjøre seg kjent med det nye, krefter og arbeid brukes til ingen nytte«. Norges Byforbund og Norges Herredsforbund burde derfor gå sammen om å innføre DK-systemet i norske kommuner. Det burde opprettes en permanent komité til å ta seg av spørsmålet, avgjøre tvilsspørsmål og å gi råd og veiledning³⁵.

Nå var ikke Selvig den eneste som ønsket et ensartet arkivsystem for kommunene og som ivret for at de to kommuneforbundene skulle ta opp saken. De stadig nye oppgavene som kommunene ble pålagt i årene etter 1945, førte til at de kommunale arkivproblemene kunne bli ganske påtrengende. Dette ga seg blant annet utslag i at Norges Herredsforbund fikk en rekke forespørsler om kommunale arkivsystemer. Styret besluttet derfor i 1949 å ta opp saken med sikte på å komme fram til et system som de fleste kommunene kunne god-

ta. Det ble nedsatt en arkivkomité på tre medlemmer: Christian Granerud, Harald Hassel, som var rådmann i Lier, og Kjell T. Evers, som var direktør i Kommunalt Sentralbyrå. Kontorsjef Peder Hoftun, Kommunalt Sentralbyrå, fungerte som komitéens sekretær. Komitéen tok først for seg den kommunale sentraladministrasjonens arkivsaker for å undersøke hvordan disse passende kunne systematiseres. Den kom til at man måtte forsøke å bygge opp et arkivsystem for sentraladministrasjonen som ved videre utbygging også kunne benyttes av de øvrige kommunale etater. Systemet skulle være slik at det passet i alle kommuner, små som store. Riksarkivet som hittil hadde forholdt seg helt passiv når det gjaldt oppbyggingen og innføringen av kommunale arkivsystem, støttet denne tanken. I et brev til Norges Herredsforbund uttalte det at et ensartet arkivsystem for hele kommuneadministrasjonen og felles for alle kommuner ville by på store fordeler også for den senere oppbevaring og bruk av arkivsakerne³⁶.

Diskusjonen i den oppnevnte arkivkomitéen kom naturlig nok til å dreie seg om hva slags arkivsystem man skulle anbefale. For å svare til sin hensikt måtte det være oversiktlig, elastisk, lett å bruke, og det burde ikke påvirkes for mye av endrede eller nye bestemmelser vedrørende kommuneforvaltningen slik at det altfor raskt måtte revideres. Komitéen skrev til samtlige by- og herredskommuner med over 5000 innbyggere, dels for å undersøke om det fantes arkivsystemer som kunne være til noen hjelp, og dels for om mulig ikke å bryte altfor mye med allerede eksisterende systemer. Resultatet ble imidlertid svært negativt. Komitéen konkluderte med at ingen av de allerede eksisterende kommunale arkivsystemene var tilfredsstillende. Den festet seg derfor ved prinsippene i desimalsystemet som den fant mest oppfylte kravene til elastisitet og anvendbarhet. Komitéen var dessuten klar over at i utlandet ble desimalsystem mer og mer tatt i bruk også i arkiver og var det ordningsprinsipp de fleste arkivekspertene ute i Europa nå anbefalte. Imidlertid vraket komitéen det mest utbredte av alle desimalsystemene, DK-systemet. Den ble skremt av de lange arkivnumrene som lett ble resultatet av dette systemet, der nesten alt som gjaldt kommunal forvaltning måtte klassifiseres inn under gruppe 351, »Den offentlige forvaltnings egentlige oppgaver«³⁷. Systemet ville etter komitéens mening bli »noe vidløftig og tungvint i bruk for det brede lag av norske kommuner«. I stedet valgte den å bygge opp et nytt arkivsystem for kommunene bygd på en selvstendig tillemping av desimalsystemet³⁸.

Det nye arkivsystemet fikk følgende ti klasser:

0. Organisasjon og administrasjon.
1. Rettsvern
2. Kirke, skole og andre kulturformål
3. Sosiale tiltak
4. Helsevern
5. Arbeider (tekniske oppgaver)
6. Næringsdrift
7. Samferdsel
8. Finansforvaltning, regnskap, statistikk.
9. Diverse (beregnet på saker av mer midlertidig karakter).

Hver av de ti klassene ble igjen oppdelt i ti hovedgrupper. Hvilke dette var sees av plansje på side 144. Hovedgruppene kunne på sin side igjen deles i ti grupper. Oppdelingen av hovedgruppe 52, »Havner«, ble for eksempel denne: 520 rundskriv, 521 kaier og spor, 522 båthavner, 523 flyhavner, 524 vedtekter, 525 skipsavgifter, 526 vareavgifter, 527 trafikkavgifter, 528 (ledig), 529 (ledig). I hele systemet ble det en del ledige numre. Det var meningen at disse senere kunne disponeres dersom det ble nødvendig. Innenfor hver gruppe ble første nummeret, som alltid endte på null, forbeholdt rundskriv³⁹.

Christian Granerud som hadde vært en av de fremste utarbeiderne av det nye kommunale arkivsystemet, var også en av de første som tok det i bruk. I Lillestrøm ble systemet prøvd i omtrent halvannet år før det ble sendt ut på markedet. Dette skjedde først i begynnelsen av 1951. Norges Herredsforbund sendte da ut et trykt hefte på i alt 51 sider, kalt N.H.F. arkivsystem for den kommunale administrasjon. Det inneholdt en redegjørelse for systemets forhistorie, en detaljert »veiledning i bruk av systemet«, en oversikt over gruppeinndelingen og et alfabetisk stikkordregister⁴⁰.

Systemet ble forhandlet av firmaet Sem & Stenersen, som nå ga opp å markedsføre Roalds kommunale arkivsystem og Sesa-systemene. Ganske raskt fikk det en viss utbredelse. I november 1953 hadde omtrent 200 kommuner tatt det nye systemet i bruk⁴¹. Ennå omfatter det bare den kommunale sentraladministrasjonen, men Norges Herredsforbunds arkivkomité var på dette tidspunktet kommet godt i gang med å utbygge det videre slik at det også kunne tas i bruk av andre kommunale etater. Dette ble gjort på den måten at man for enkelte kommunale kontorer bygde ut gruppene i systemet med et fjerde eller til og med femte trinn. Det første av disse vide-

reutbygde arkivsystemene tok sikte på å dekke sosialkontorenes behov; det ble gitt ut av Sem & Stenersen i slutten av 1953⁴². I løpet av 1954 kom så fra samme firma arkivsystemer for by- og herredskasser, skolevesenet, kommunale ingeniørkontor og ligningskontor med folkeregistre⁴³. De to etterfølgende årene fulgte arkivsystemer for kommunale elektrisitetsverk og kommunale sykehus⁴⁴.

Alt fra første stund var Norges Herredsforbunds arkivkomité klar over at det nye kommunale arkivsystemet ikke kunne bli fullkomment, men måtte revideres etter at brukbarheten av det var blitt prøvd i praksis. Alle som tok systemet i bruk, ble bedt om ikke å foreta rettelser eller endringer på egen hånd, men i stedet sende inn sine forslag til komiteén. Delvis på grunnlag av disse forslagene ble i 1956 og 1960 sendt ut lister med endringer og tilføyelser til systemet. I 1954 ble det også reist krav om å få det på nynorsk, men dette stilte Norges Herredsforbund seg noe betenkt til på grunn av omkostningene. I begynnelsen var det nemlig ikke flere enn omtrent 20 av de 274 daværende nynorskkommunene som meldte seg interessert⁴⁵. Etter hvert ble likevel de økonomiske betenkelighetene overvunnet. I 1956 ble for første gang både arkivsystemet for den kommunale sentraladministrasjonen og de videreutbygde systemene for forskjellige kommunale etater utgitt samlet i en felles arkivbok og denne var på nynorsk⁴⁶.

Også Riksarkivet tok etter hvert til å interessere seg mer for den arkivskapende virksomheten i kommunearkivene. Hittil hadde det når det gjaldt disse arkivene, mest konsentrert seg om oppbevaringen og ordningen av de eldre og bortlagte arkivsakene⁴⁷. Den nye linjen som Riksarkivet nå slo inn på, kan nok skyldes en viss tilskyndelse fra riksarkivar Reidar Omang. Han hadde tidligere mangeårig erfaring i arkivskapende retning fra sin tidligere virksomhet som førstearkivar i Utenriksdepartementet og interesserte seg særlig for forholdet mellom den offentlige forvaltningen og arkivverket. I begynnelsen av 1960-årene ble arkivsystemene for den kommunale sentraladministrasjonen, ligningskontor, kommunekasse, ingeniørkontor, skolekontor, elektrisitetsverk og sykehus gjennomgått av den nyopprettede arkivinspeksjonen i Riksarkivet og godkjent av Riksarkivaren den 29. januar 1962⁴⁸. Det er tydelig at riksarkivar Omang på dette tidspunktet mente at disse systemene burde være normgivende og at Riksarkivet burde ha en finger med i spillet om de skulle forandres. I et rundskriv, også datert den 29. januar 1962, het det at de kommunale arkivsystemene så vidt mulig burde legges opp etter en felles

plan for alle kommuner og alle kommunale etater; enhver kommune eller kommunal etat måtte henvende seg til Riksarkivaren dersom de ønsket å endre et bestående arkivsystem⁴⁹.

Dette rundskrivet var et dristig forsøk på å tilrive seg kontroll, men det kan knapt sies å være blitt etterkommet av kommunene. Omrent samtidig ble det nemlig som konkurrenter til Norges Herredsforbunds system for visse kommunale etater utarbeidet et par andre arkivsystemer, også bygd på desimalprinsippet. Disse systemene ble tatt i bruk av flere kommunale kontorer uten at Riksarkivaren ble underrettet. Særlig var det en del skolekontor som mente at Norges Herredsforbunds arkivsystem var for omstendelig og ikke tilfredsstillte skolens særlige behov. Ikke minst reagerte nok disse kontorene mot de til dels lange arkivnumrene i det videreutbygde systemet for skolevesenet. I 1962 utga Norsk skolelederlag desimalsystemet »Arkivplan for den kommunale skoleadministrasjon«. Til tross for at denne arkivnøkkelen ikke kunne innpasses i noe felles arkivsystem for hele kommuneadministrasjonen, ble den likevel 27. september 1962 godkjent av Riksarkivaren⁵⁰. Forsøket på å få kommunene til å innføre en felles arkivnøkkel for alle kommunale etater ble dermed oppgitt nesten med det samme. I Trøndelag ble så sent som omkring midten av 1970-årene Norges Herredsforbunds arkivsystem av enkelte skolekontor skiftet ut med »Arkivplan for den kommunale skoleadministrasjon« uten at Riksarkivaren ble underrettet⁵¹. Så sent som i 1977 innførte også et par skolekontor i samme landsdel »Randex arkivsystem for grunnskolen«, utgitt av Oskar Randstorp A/S. Dette til tross for at Riksarkivet hadde nektet å godta systemet og forleggeren selv hadde trukket det tilbake⁵².

For én kommunal etat, jordstyret, ble Norges Herredsforbunds arkivsystem aldri tatt noe særlig i bruk. Jordstyrekontorene måtte, delvis på statens vegne, ta seg av en rekke oppgaver som aldri ble synderlig spesifisert i herredsforbundets arkivsystem. Følgen ble at disse kontorene i stedet tok i bruk et arkivsystem utarbeidet av et departement som egentlig aldri var blitt gitt fullmakt til å godta eller bestemme noe som helst når det gjaldt kommunearkiv. Den 13. november 1961 fastsatte likevel Landbruksdepartementet en ny arkivplan for jordstyrene, noe det vel mente seg berettiget til fordi jordstyrets oppgaver for en stor del ble fastsatt av dette departementet. Det nye systemet for jordstyrene var inndelt i 140 forskjellige arkivgrupper. Det var bygd på desimalprinsippet og var i og for seg meget enkelt, men det tok ikke noe som helst hensyn til den kommunale en-

heten i arkivsaker. Med systemet fulgte en kort veiledning som også inneholdt regler for postbehandling⁵³. I 1974 ble det etter tiltak fra Landbruksdepartementet avløst av et helt nytt arkivsystem, »Arkivnøkkel for jordstyrene. Utdrag av landbruksseksjonens arkivnøkkel». Dette systemet som også var bygd på desimalprinsippet, ble revidert i 1975 og 1976⁵⁴. Riksarkivet godkjente det den 21. juni 1977⁵⁵. Hverken Norges Herredsforbund eller senere Norske Kommuners Sentralforbund har hatt noe å gjøre med det.

Da Malvik kommune i Trøndelag i 1974 fikk påbud om å ta det nye arkivsystemet i bruk, tok det på grunn av denne arkivnøkkelens mistilpassing til kommunens øvrige arkivsystem opp saken med Norske Kommuners Sentralforbund. Kommunen fikk til svar at forbundet i det hele tatt ikke kjente til at noen ny arkivnøkkel for jordstyrene var utarbeidet. Saken ble deretter tatt opp med Landbruksdepartementet, men det kom ikke til noen samordning av arkivsystemene⁵⁶. I dag er forøvrig en slik samordning uaktuell fordi jordstyrene er i ferd med å bli overført fra kommunen til staten.

Til tross for konkurrerende arkivnøkler og vanskelighetene med å innføre et felles system for alle kommunale etater ble likevel Norges herredsforbunds arkivsystem stadig mer utbredt i årene etter 1956. I 1960 og aller mest i 1964 ble systemet supplert og revidert på nytt. Det var de mange kommunesammenslåingene i begynnelsen av 1960-årene sammen med stadig nye gjøremål for kommunene som da gjorde det nødvendig med revisjoner⁵⁷. Samtidig ble det også satt i gang kursopplegg. I 1961 holdt Norges Kommunal- og Sosialskole et arkivkurs på en ukes varighet for kommunene. Et lignende kurs ble også holdt året etter. Senere overtok Norges Herredsforbund og Norges Byforbund denne opplæringen. De første årene hadde Riksarkivet det faglige opplegget og den overveiende del av forelesningene⁵⁸.

Både disse kursene og revisjonene av Norges Herredsforbunds arkivsystem bidro etter alt å dømme til at utbredelsen av dette systemet økte enda mer. I 1966 var det av Norges 460 daværende kommuner 409 som benyttet et eller flere av de arkivsystemene som herredsforbundet hadde utarbeidet. 110 kommuner brukte et eller flere av systemene på nynorsk. Fordelingen av systemene utarbeidet henholdsvis for sentraladministrasjonen og de forskjellige kommunale etatene var slik:⁵⁹

Antall kommuner som benyttet systemet	
Sentraladministrasjonen	351 herav nynorsk 81
Ingeniørkontor	212 herav nynorsk 33
Skolekontor	172 herav nynorsk 49
Kassakontor	194 herav nynorsk 32
Sosialkontor	225 herav nynorsk 43
Elektrisitetsverk	16 herav nynorsk 1
Sykehus	12 herav nynorsk 0

En ny revisjon og supplering av de eksisterende arkivsystemene ble sendt ut av Norges Herredsforbund i 1968. Den nye utgaven omfattet en videre utbygging av samtlige klasser og grupper slik at de uten videre kunne benyttes av de fleste kommunale etater. De tidligere særutgavene for de enkelte kommunale etatene falt bort⁶⁰.

I 1972 ble Norges Herredsforbund og Norges Byforbund sluttet sammen til et nytt forbund, Norske Kommuners Sentralforbund. En reorganisert arkivkomité tok nå opp virksomheten med å holde det kommunale arkivsystemet a'jour. Muligens kom nå byinteressene sterkere inn i bildet enn da det var herredsforbundet som sto for arkivnøkkelen. I hvert fall ble det på nytt utgitt en etatsplan og det for en etat som utvilsomt har størst betydning i byer eller tettsteder, havneadministrasjonen. På grunnlag av erfaringer fra tre prøvehavner, Drammen, Haugesund og Svolvær, fikk havnesektoren sin egen arkivnøkkel i 1975⁶¹.

Ytterligere nye arbeidsoppgaver for kommunene førte i 1975 til enda en endring av arkivsystemet som Norske Kommuners Sentralforbund hadde arvet fra Norges Herredsforbund. Denne gangen var endringen mer gjennomgripende enn noen tidligere. Sentralforbundets nye arkivkomité la an på å samle de begreper som var felles for alle deler av den kommunale virksomheten. Videre forsøkte komitéen å bringe systemet i noe bedre overensstemmelse med andre offentlige arkivsystemer, da først og fremst »Arkivnøkkel for administrative fellessaker i statsforvaltningen«. Som en følge av dette byttet nå klasse 8 i Norges Herredsforbunds arkivsystem, »Finansforvaltning, regnskap, statistikk«, plass med klasse 1, »Rettsvern«. Også selve terminologien ble mer i samsvar med den i »Arkivnøkkel for administrative fellessaker«⁶².

En oversikt over de enkelte klassene og hovedgruppene i det nye kommunale arkivsystemet av 1975 sees av plansje på side 144. Det nye systemet ble utgitt i ringperm og består av fem deler. Del A, felles-

delen, inneholder en generell veiledning i bruken av arkivsystemet og gir en orientering om oppdelingen av de enkelte klassene og gruppene helt ned til fjerde eller femte trins grupper, i arkivplanen kalt for spesialgrupper. Videre finnes her en oversiktsplansje over alle de ti klassene med hovedgrupper, samt en nærmere beskrivelse av klassene 0 og 1 og den videre utbyggingen av disse. Del B dekker kirke-, skole- og kultursektoren, klasse 2. Del C omfatter sosial- og helsesektoren, klassene 3 og 4. Del D dekker den kommunaltekniske sektoren, klasse 5. Del E omfatter næringsdrift, samferdsel, rettsvern, beredskap, krise- og kontrolltiltak samt diverse, klassene 6,7,8 og 9⁶³. Bare for havnesektoren, hovedgruppe 52, kraftforsyning, hovedgruppe 65, og oljevernberedskap, gruppe 464, er det hittil blitt utarbeidet mer detaljerte etatsarkivsystemer, kalt detaljnøkler⁶⁴. Det er meningen at flere skal komme etter hvert som behovet melder seg.

Det nye arkivsystemet fra Norske Kommuners Sentralforbund er imidlertid ikke blitt tatt i bruk av alle kommuner, og det er ikke det eneste som Riksarkivet i dag godkjenner. Trondheim kommune har utarbeidet sitt eget system. Det ble med visse modifikasjoner godtatt av Riksarkivaren den 31. mars 1977⁶⁵.

Også den nye arkivnøkkelen til Norske Kommuners Sentralforbund ble markedsført av firmaet Sem & Stenersen. Dette skjedde ifølge en spesialavtale med sentralforbundet. Den ble oppsagt 1. juli 1976. I stedet kom Kommunalforlaget A/S, som ble etablert som en underavdeling av Norske Kommuners Sentralforbund⁶⁶. Forlaget har senere stått for utgivelsen av alt arkivmaterieell fra sentralforbundet. Med opprettelsen av det ble en gammel idé satt ut i livet. Alt i desember 1950 ble Norges Byforbund og Norges Herredsforbund enige om å sette i gang forberedelser for å få laget et eget forlag⁶⁷. Det hadde alt fra gammelt av vært en viss misnøye blant kommunene over at private forlag ofte markedsførte sine arkivsystemer sammen med annet arkivmaterieell som måtte kjøpes samtidig, flere klaget over at dette stundom gjorde prisen uforholdsmessig høy. Dette førte til at Riksarkivaren fant det nødvendig å presisere at hans godkjennelse bare gjaldt arkivnøkler og ikke det oppbevaringsutstyr eller annet materieell som ble levert sammen med nøklene⁶⁸.

Det nyeste arkivsystemet utarbeidet av Norske Kommuners Sentralforbund og markedsført av Kommunalforlaget, er »Arkivnøkkel for fylkeskommunene«. I 1976 la et utvalg fram det første utkastet til denne nøkkelen. Den ble deretter utprøvd av Østfold, Hedmark, Oppland og Møre og Romsdal fylkeskommuner. Etter visse endringer

ble den godtatt av Riksarkivet i 1979. Nøkkelen er søkt brakt i noe større overensstemmelse med »Arkivnøkkel for administrative felles-saker i statsforvaltningen« enn arkivnøkkelen for kommunene er. De tre første klassene er de samme både i fylkeskommune-nøkkelen og i fellesarkivnøkkelen for statsforvaltningen. I alt består »Arkivnøkkel for fylkeskommunene« av følgende ti klasser: 0. Organisasjon, administrasjon 1. Økonomi, eiendommer, materiell. 2. Personell. 3. Næringsliv, næringsområder. 4. Helse- og sosialoppgaver. 5. Undervisning. 6. Kultur og fritid. 7. Arealbruk og vern. 8. Samferdsel. 9. Diverse.

Arkivnøkkelen for fylkeskommunene er i samsvar med desimalsystemet oppbygd slik at klassene kan videre inndeles i ti hovedgrupper som igjen kan inndeles i ti grupper som igjen kan inndeles i ti undergrupper. Det nye er at systemet er atskillig mer tillempet datateknikken enn tidligere arkivnøkler. Det opererer også med en rekke tilleggsbegreper som det er satt opp egen fortegnelse over. Disse begrepene er markert med T; for eksempel T16 - samarbeid. Det er meningen at tilleggsbegrepene skal nyttes som supplement etter øvrige arkivnumre⁶⁹.

Samtidig som Norges Herredsforbund og senere Norske Kommuners Sentralforbund stadig utbygde det felles arkivsystemet for kommunene, ble også andre spørsmål vedrørende kommunearkivene tatt opp til diskusjon. Nok i tråd med den økte interessen for rasjonalisering som etter hvert gjorde seg gjeldende også når det gjaldt kommuneadministrasjonen, ble det drøftet om ikke arkivrutinene kunne forenkles. Ikke minst journalføringen ble tatt opp til debatt. Med innføringen av et grundig saksinndelt arkivsystem ble det av mange følt som unødvendig at journalen skulle føres like omstendelig som før. Enkelte mente til og med at journalen nå var helt unødvendig fordi sakene kunne legges direkte i arkivmappene og ved hjelp av det felleskommunale arkivsystemet gjenfinnes med en gang; å føre journal var nærmest å betrakte som smør på flesk⁷⁰. Å avskaffe journalen var nå likevel ikke så lett, ikke minst fordi Kommunaldepartementet i sitt «Utkast til reglement for kommunestyrets og formannskapets virksomhet», utgitt i mai 1956, nærmest forlangte journal⁷¹. Veien å gå ble derfor å forenkle journalen. I 1962 tok firmaet Sem & Stenersen i samarbeid med Norges Herredsforbund til å utgi såkalte registerkort. Journalisering på disse kortene fremfor i de gamle innbundne journalene bød på store fordeler. Alle opplysninger om samme sak kunne nå samles på et kort, og kortene kunne oppbevares i den

rekkefølge som passet i hvert enkelt tilfelle. Videre kunne disse kortene når de inneholdt saker som skulle behandles av formannskap, kommunestyre eller et kommunalt utvalg, tjene som register til møtebøkene. Register- eller journalkortene ble da også godkjent av Kommunaldepartementet i skriv av 18. november 1961. Likevel har de til denne dag slett ikke vunnet innpass i alle kommuner. Ikke så få foretrekker fremdeles å bruke innbundne journaler. Blant annet kan nok offentlighetsloven av 19. juni 1970 ha medvirket til dette. For journalister og andre som ønsker å få et samlet oversyn over hele det kommunale saksområdet over et visst tidsrom er det ofte bedre med en sammenhengende journal enn med en mengde kort, som dessuten lett kan stikkes vekk⁷².

Arbeidet med å utarbeide kassasjonsregler i tilknytning til de nye arkivsystemene ble tatt opp av Norske Kommuners Sentralforbund i 1976. Riksarkivet fikk oversendt saken i januar året etter⁷³. Å komme fram til sikre kassasjonsregler har imidlertid vist seg vanskelig.

Alt i alt kan man nok likevel si at siden Norges Herredsförbund i 1951 utga sitt arkivsystem for første gang er arbeidet med å skape ordnede og systematiske bruksarkiv til nytte for kommunens daglige administrasjon kommet langt. I de senere år skyldes dette ikke minst den kursvirkosomhet som Norske Kommuners Sentralforbund har satt i gang. Et inntrykk fra en rekke inspeksjoner av kommunearkiv i Trøndelag, men som sikkert kan ha sin gyldighet også for andre norske landsdeler, er at de kommunale bruksarkivene alltid er i brukbar orden, ofte til og med i meget god orden. Langt verre står det til med fjernarkivene, til tross for at det var disse Riksarkivet først tok til å interessere seg for og utarbeidet retningslinjer for oppbevaringen av⁷⁴. Enkelte steder er det blitt satt i gang et utmerket arbeid for å få disse arkivene i orden. Interkommunalt Arkiv, et samarbeidsprosjekt mellom en rekke kommuner i Rogaland, har utvilsomt utrettet en god del, det samme gjelder større kommuner som for eksempel Trondheim, Bergen og Stavanger. Stort sett må det likevel sies at den minst brødnyttige delen av kommunearkivet, fjernarkivet som kommuneadministrasjonen til daglig har lite bruk for, har fått stå å forfalle. Hva som skal gjøres med disse arkivene som historisk sett er så verdifulle, er ennå et uløst problem.

NOTER

- 1 Lovteksten sitert fra Karelius August Arntzen: Love, Anordninger, Kundgjørelser, aabne Breve, Resolutioner m.m., der vedkomme Kongeriget Norges Lovgivning og offentlige Bestyrelse, Bind 8, s.380 - 381, 394 - 395.
- 2 Jfr. Gunnar Pettersen: Kommunale arkiv. Arkivarbeide. Ekspedisjonsarbeide. Skrivearbeid, Oslo 1965, s. 39.
- 3 Jfr. inspeksjonsrapporter i Statsarkivet i Trondheim: Malvik kommune, Midtre Gauldal kommune, Klæbu kommune. Stjørdal kommune, Frøya kommune.
- 4 En såpass stor bykommune som Haugesund ordnet helt fram til begynnelsen av 1950-årene korrespondansen etter journalnumre som kommunen hadde alfabetiske kortregistre til, opplysninger i brev fra Statsarkivet i Stavanger, j.nr.1829/1979 - 004.148.
- 5 Jfr. Chr. Granerud: Arkivtjenesten ved kommunale kontorer. En videregående rettleiding i bruken av NHF-arkivsystem, Oslo 1970, s. 9. Roalds kommunale arkivsystem. Veiledning i systematisk ordning av dokumenter, brev og trykksaker for kommunestyre, skolestyre, fattigstyre og andre kommunale og administrative myndigheter, Oslo 1935, s.3 - 4, »Forord«.
- 6 Jfr. anmeldelse av Sverre Gamlesæter, Sunnmøreposten nr. 302, 1935: »Der er nok av ordførere og formenn som kan fortelle hva det ofte har kostet av bryderi og ergrelser å lete igjennom hauger av årspakker etter opplysninger, og hvad de i slike høve vilde ha betalt for et system som gjorde det mulig å finne frem en hvilken som helst sak i en hånd vending. Det er ikke så lite av en bedrift når sogneprest Karl Roald nu har utarbeidet et system i form av ferdig arkivutstyr med fastsatt gruppeinndeling til saklig ordnet oppbevaring av kommunale og andre administrative myndigheters brevsaker . . . Arkivutstyret har allerede før utgivelsen vært brukt av flere styre en tid, og er blitt sterkt rosende omtalt . . . Og jeg er ikke i tvil om at skaperen av dette arkivsystemet vil komme til å skaffe sig mange takknemlige beundrere for sitt banebrytende og lands-gagnlige arbeid. Arkivutstyret er billig i anskaffelse og lett vint i bruk. Det trenges sårt både i større og mindre kommuner. Ved hjelp av veiledningen kan det tas i bruk uten nevneverdig forarbeid, også av folk som savner kjennskap til saklig arkivordning. Ved den orden og oversiktlig-het som av sig selv følger av systemet, vil det spare de sterkt arbeidsbe-

byrdede (og som oftest ulønnte) ordførere og formenn for unødige arbeid og usikkerhet, og sette nytiltrådte i stand til hurtig å tilegne sig det nødvendige praktiske og historiske kjennskap til de forskjellige saker. Der ved vil i mange tilfelle også økonomiske tap kunne undgås». Se også Sunnmøreposten nr. 155, 1936: »Prost Roalds kommunale arkivsystem. Ei framifrå hjelp for ordførarar og dei ymse formenn«.

- 7 Roalds kommunale arkivsystem, veiledning, s.4.
- 8 Roalds kommunale arkivsystem, veiledning, s.5 - 14.
- 9 Oversikt over hovedgruppene med underoppdelinger finnes i Roalds kommunale arkivsystem. Gruppeinndelings- og stikkordregister for systematisk ordning av brevsaker for kommunestyret, Oslo 1935, s 1 - 11. Systemet hadde følgende hovedgrupper: 0. Til behandling, 1. Arkiv, 2. Arbeidsledighet, 3. (ledig), 4. Boligsaker, 5. Budsjett og regnskap, 6. Bygnings-, regulerings-, vann- og brann saker, 7. (ledig), 8. Diverse. Folkeboksamlinger. Fortidsvern, 9. (ledig), 10. Eiendommer, kommunens, 11. Elektrisitet og vassdrag, 12. (ledig), 13. Folkeregister, 14. Forsorg, fattigpleie, 15. (ledig), 16. (ledig), 17. Garanti og utlån, 18. (ledig), 19. Handel og bevillinger, 20. Helsestell, 21. (ledig), 22. (ledig), 23. Industri, håndverk, fabrikker, 24. (ledig), 25. Jakt, hunder, fiskeri, 26. Jord og skog, 27. (ledig), 28. Kirke, 29. Kommunestyre, 30. Kommunikasjoner, 31. (ledig), 32. Legater og fond, 33. Ligning og skatt, 34 (ledig), 35. Militær og idrettssaker, 36. (ledig), 37. (ledig), 38. Politi og rett, 39. Post, telefon, telegraf, 40. (ledig), 41. (ledig), 42. Skole, 43. (ledig), 44. (ledig), 45. Tjenestemenn, kommunens, 46. Trygd og pensjon, 47. (ledig), 48. Valg, 49. (ledig).
- 10 Roalds kommunale arkivsystem, gruppeinndelings- og stikkordregister, s.4.
- 11 Roalds kommunale arkivsystem, gruppeinndelings- og stikkordregister, s.12 - 22.
- 12 Oversikt over skolestyrets hovedgrupper finnes i Roalds kommunale arkivsystem. Gruppeinndelings- og stikkordregister for systematisk ordning av brevsaker for skolestyret, Oslo 1934, s.2 - 10, Skolestyret hadde følgende hovedgrupper: 0. Til behandling, 1. Arkiv, 2. Avgangsprøver, 3. Boksamlinger, 4. Budsjett, lønn, tillegg, avsnitt, 5. Diverse, 6. Fortsettelsesskoler, 7. Hus, kretsordning, jord, haver, 8. Innlosjering, skysbidrag, særundervisning, abnorme, refusjoner, 9. Klasse- og årsmeldinger, 10. Legetilsyn, 11. Læremidler og innbo, 12. Plan, lærebøker, fag-

krets, 13. Skogplanting, skolesparekasser, 14. Vikar- og trygdekasse, 15. Læreransettelser og pensjonskassen.

- 13 Oversikt over fattigstyrets hovedgrupper finnes i Roalds kommunale arkivsystem. Gruppeinndeling for systematisk ordning av brevsaker for fattigstyret. Oslo 1935, s.2 - 3. Fattigstyret hadde følgende hovedgrupper: 0. Til behandling, 1. Arkiv, 2. Budsjett, regnskap, statistikk, 3. Diverse, 4. Eiendommer, fattigvesenets, 5. Rundskrivelser, plan, tariff-fer, 6. (ledig), 7 (ledig). Dessuten skulle brukes personmapper lagt alfabetisk fra A til Å, disse kunne også legges i numerisk rekkefølge fra 1 til 25.
- 14 Jfr. Gamlesæters anmeldelse: »Etter utgivelsen av systemet er utstyret allerede anskaffet av en lang rekke kommuner, særlig på Østlandet«. Inspeksjonsrapporter i Statsarkivet i Trondheim: Midtre Gauldal kommune, avsnittet om tidligere Støren kommune. Stjørdal kommune, avsnittene om tidligere Hegra og Skatval kommuner. Meldal kommune. Røros kommune, avsnittene om tidligere Røros bergstad kommune. Steinkjer kommune, avsnittene om tidligere Egge og Sparbu kommuner. Melhus kommune. Skaun kommune. I Trondheim kommunearkiv viser liste over tidligere Strinda kommunes arkiv at også det ble ordnet etter Roalds system. Av de 54 Rogalands-kommunene som eksisterte i 1935, var det derimot bare fire som på ett eller annet tidspunkt tok i bruk Roalds system, opplysning i brev fra Statsarkivet i Stavanger, j.nr. 1829/79 - 004.148. Sem & Stenersen har ikke kunnet gi noen opplysninger om utbredelsen av Roalds system. Firmaet opplyser at det har kassert mesteparten av sitt eldre arkivmateriale. Et utvilsomt meget rikt stoff til belysning av norsk arkivhistorie er dermed gått tapt!
- 15 Inspeksjonsrapporter i Statsarkivet i Trondheim: Midtre Gauldal kommune, avsnittet om tidligere Støren kommune, Stjørdal kommuner, avsnittene om tidligere Hegra og Skatval kommuner. Meldal kommune. Røros kommune, avsnittet om tidligere Røros bergstad kommune. Steinkjer kommune, avsnittene om tidligere Sparbu og Egge kommuner. Melhus kommune. Skaun kommune. I Bjerkreim kommune i Rogaland ble Roalds system innført så sent som i 1956 og benyttet fram til 1965, opplysning i brev fra Statsarkivet i Stavanger, j.nr. 1829/79-004.148.
- 16 Pettersen: Kommunale arkiv, s. 38.
- 17 Opplysninger fra arkivinspektør Arne Strøm, Riksarkivet, Oslo.

- 18 Rundskriv fra Helsedirektøren nr. 11/48, »Arkivordning for landets helseråd«. Det står her blant annet følgende om hvorfor Helsedirektøren mente et ensartet arkivsystem var nødvendig: »Det har hittil vært overlatt til de enkelte helserådsordførere å ordne helserådets arkivsaker etter eget ønske. Dette har ført til en uensartet og på mange måter lite tilfredsstillende ordning, hvorfor en i Helsedirektoratet har tatt opp spørsmålet om en ensartet arkivordning for offentlige leger og andre helserådsordførere. En har funnet dette nødvendig både av hensyn til en forsvarlig oppbevaring av saker som ofte er av en slik art at de går inn under bestemmelsene om legers taushetsplikt og fordi det i arkivet oppbevares dokumenter som er av stor betydning for det offentlige helsevesen i vedkommende distrikt. De nå brukte arkivsystemer er oftest anskaffet av vedkommende helserådsordførere, som ved eventuell forflytning tar med seg sitt kontorutstyr og etterlater arkivsaker mer eller mindre ordnet. Dette medfører betydelige vanskeligheter og merarbeid for den nyansatte som ofte trenger å søke opplysninger i arkivet for å kunne bevare kontinuiteten i det offentlige helsearbeid eller å søke opplysninger om tidligere saker m.v.«
- 19 Rundskriv fra Helsedirektøren nr. 21/59, »Arkivordning for landets helseråd«. Revisjonen ble begrunnet med at det gamle systemet av 1948 hadde »vist seg utilstrekkelig etter hvert som stadig flere oppgaver er blitt pålagt helserådene og de offentlige leger«.
- 20 Inspeksjonsrapport i Statsarkivet i Trondheim: Steinkjer kommune, avsnittet om den nåværende kommunen. Se også Pettersen: Kommunale arkiv, s. 39.
- 21 Reklamebrosjyre utgitt 1951 av Sem & Stenersen: Arkivsystem for kommunekasser.
- 22 Et slikt system var for eksempel det som Horg tidligere kommune i Sør-Trøndelag benyttet i tidsrommet 1940-1954. Nye arkivmapper ble tatt i bruk hvert år og i kartotekskuffer stilt i alfabetisk rekkefølge etter forbokstaven til de påførte gruppene. Disse gruppene var: Administrasjon, Alderstrygd, Ansettelser, Arbeidsformidling, Barnetrygd, Budsjett, Diverse, Elektrisitetssaker, Elveforbyggingssaker, Forsorgssaker, Forsyningssaker, Generalutskrifter, Godkjenninger, Hussaker, Idrett, Jordsaker, Legatsaker, Ligningsvesen, Lønninger og pensjoner, Regnskaper, Skattesaker, Skolesaker, Småbruk- og bustadbanken, Tilskudd til diverse organisasjoner, Valg og oppnevninger, Veisaker.
- 23 Jfr. Inspeksjonsrapport i Statsarkivet i Trondheim: Røros kommune, avsnittet om tidligere Røros landsogn kommune.

- 24 For eksempel Røros bergstad i årene 1946-1963, Strinda herred, som var den største landkommunen i Trøndelag, i årene 1945-1963. Egersund bykommune brukte Roalds system i årene 1943-1951. Byen gikk deretter over til å benytte den kommunale kontoplanen som grunnlag for arkivordningen, noe den også hadde gjort før 1943.
- 25 Jfr. Chr. Granerud: Arkivtjenesten ved kommunale kontorer, s.8 - 9. Pettersen: Kommunale arkiv, s. 38. Riksarkivaren anbefalte at også de eldre arkivsakene i de kommunale fjernarkivene skulle ordnes etter den kommunale kontoplanen av 1936; Kommunal arkivordning. Kort rettledning for kommuner, Oslo 1949, s. 42 - 57.
- 26 Kommunalt Tidsskrift, nr. 6 1946. s. 76 - 77. Røssaaks arkivsystem var i bruk i Narvik kommune helt til 1.1. 1971. Den nåværende kommunearkivaren i Narvik opplyser (23.1.1980) at systemet lenge virket godt, men det hadde en tendens til å bli vel oppsplittet.
- 27 Hovedkapitlene var: I. Budsjett - Regnskap. II. Kommunens sentraladministrasjon. III. Politi og rettspleie. IV. Kirke. V. Skoler. VI. Forsorg. VII. Sosialtrygd og barnevern. VIII. Helsevern. IX. Næringsveier: ymse kulturformål. X. Offentlige arbeider. XI. Pensjoner. XII. Kommunal næringsdrift. XIII. Renter og avdrag - lån, lånegjeld. XIV. Fonds - legater - stipend. XV. (ledig). XVI. Kommunikasjoner. XVII. Bolig- og byggesaker. XVIII. Herberge- og beverternæring. XIX. Rusdrikk. XX Turisttrafikk, reiseliv, landsmøter og lignende. XXI. Forsyning og pris-kontroll. XXII. Industri, handel, håndverk og transitt. XXIII. Militærvesen, sivile luftvern, arbeidstjeneste, heimevern, sivilforsvar, forsvarsforeninger. XXIV. Krigsskader og gjenoppbygging. XXV. Okkupasjonstroppene, Nasjonal Samling. XXVI. Diverse.
- 28 Røssaaks kommunale arkivsystem, stensilert hefte, s. 22.
- 29 Kommunalt Tidsskrift, nr. 6 1946, s. 76 - 77.
- 30 Kommunalt Tidsskrift, nr. 1 1947, s. 10 - 11. Vogts innlegg var skrevet etter oppfordring fra tidsskriftet.
- 31 Kommunalt Tidsskrift, nr. 1 1947, s. 12.
- 32 Kommunalt Tidsskrift, nr. 4, 1947, s. 67.
- 33 Ibid.

- 34 Jfr. Knut Holt: Arkivering. Systemer - hjelpemidler - organisasjon, Oslo 1950, s. 33.
- 35 Kommunalt Tidsskrift, nr. 7 1947, s. 225 - 226.
- 36 Brevet er blant annet gjengitt i Chr. Granerud: Arkivtjenesten ved kommunale kontorer, s. 44 - 45. Lignende synspunkter går også igjen i rundskriv fra Riksarkivaren av 29.1. 1962.
- 37 Jfr. Carsten Egø Nielsen: Kommunale journalsystemer fra 1940'erne til 1970'erne. En analyse af de tre mest almindelige systemer. Arkivserien. Landsarkivet for Fyn, 1978, s. 4 - 12.
- 38 N.H.F. arkivsystem for den kommunale sentraladministrasjon. Utgitt av Norges Herredsforbund, Oslo 1951, s. 3 - 6. Kommunalt Tidsskrift, nr. 11 1953, s. 259. Pettersen: Kommunale arkiv, s. 35 - 38. Chr. Granerud: Arkivtjenesten ved kommunale kontorer, s. 12 - 17.
- 39 Kommunalt Tidsskrift, nr. 11 1953, s. 259. N.H.F. arkivsystem, s. 6 - 9, 21 - 44. Her er brukt de samme benevnelser for inndelingen av desimalsystem som Riksarkivet anbefaler, og som også er anvendt i Arkivnøkkel for administrative felle saker i statsforvaltningen, utgitt av Riksarkivet 1970, nemlig klasser, hovedgrupper, grupper, undergrupper. N.H.F. arkivsystem brukte andre begrep: 1. trinn ble kalt hovedgruppe, 2. trinn undergruppe, 3. trinn spesialgruppe. I den nye kommunale arkivnøkkel som Norske Kommuners Sentralforbund sendte ut i 1975 har de fire første trinnene fått de samme benevnelser som i Arkivnøkkel for administrative felle saker, 5. trinn i systemet er kalt for spesialgruppe.
- 40 N.H.F. arkivsystem.
- 41 Kommunalt Tidsskrift, nr. 11 1953, s. 259.
- 42 Kommunalt - sosialt Tidsskrift, nr. 12 1953, s. 64 (bilag til Kommunalt Tidsskrift, nr. 12 1953).
- 43 Kommunalt Tidsskrift, nr. 11 - 12 1954, s. 270 - 271.
- 44 Pettersen: Kommunale arkiv, s. 35. Kommunalt Tidsskrift, nr. 1 1957, s. 11 - 12.
- 45 Kommunalt Tidsskrift, nr. 11 - 12 1954, s. 270 - 271.

- 46 Pettersen: Kommunale arkiv, s. 35.
- 47 Jfr. Lajos Juhasz: Kommunearkivene i Norge, Heimen bind XVII, s. 261 - 268.
- 48 Jørgen H. Marthinsen: Arkivnøkler for offentlige institusjoner. Arkivposten, nr. 1 1975, s. 8.
- 49 Rundskriv til fylkesmennene: Kommunale arkivsystemer.
- 50 Marthinsen: Arkivnøkler for offentlige institusjoner. Arkivposten, nr. 1 1975, s.8.
- 51 Inspeksjonsrapport i Statsarkivet i Trondheim: Malvik kommune.
- 52 Inspeksjonsrapporter i Statsarkivet i Trondheim: Klæbu kommune. Meldal kommune.
- 53 Pettersen: Kommunale arkiv, s. 39. Arkivplan for jordstyrene, Oslo 1961. Systemet var inndelt i følgende klasser: 0. Administrasjon og personale. 1. Landbruksøkonomi, 2. Opplæring, 3. Teknikk og anlegg, 4. Jordbruk og hagebruk, 5. Husdyrbruk, 6. (ledig), 7. (ledig), 8. (ledig). Dessuten var det i arkivplanen anvist hvordan jordstyrets gårds- og eiendomsarkiv skulle bygges opp. Det skulle ordnes etter gårds- og bruksnumrene i matrikkelen.
- 54 Opplysninger i Arkivnøkkel for jordstyrene. Utdrag av Landbruksdepartementets arkivnøkkel, stensiltykk utgitt 1977. Ettersom arkivnøkkel er bygd opp etter Landbruksdepartementets egen nøkkel er den også tilpasset Arkivnøkkel for administrative fellessaker i statsforvaltningen. Den er inndelt i følgende klasser: 0. Organisasjon og administrasjon. 1. Økonomi, 2. Personell, 3. Undervisning, rettleiding, forskning, forsøk, 4. Jorddyrking og bureising, jord- og konsesjonslover, 5. Jordbruk, hagebruk, husdyrbruk, meieribruk, 6. Skogbruk, 7. Veterinærvesen, jakt og fiske, reindrift og samespørsmål, 8. Fellessaker i landbruket, 9. Diverse.
- 55 Oversendelsesskriv fra Riksarkivet til statsarkivene, datert 21.6. 1977.
- 56 Statsarkivet i Trondheim, journalnr. 1089/1979, særutskrift av Malvik formannskaps møtebok 21.3. 1979.
- 57 Jfr. Pettersen: Kommunale arkiv, s. 35. Kommunalt Tidsskrift, nr. 7 - 8 1975, s. 40.
- 58 Opplysninger i brev 12.2.1980 fra arkivinspektør Arne Strøm.
- 59 Statistikk i Kommunalt Tidsskrift, nr. 2. 1966, s. 67.

- 60 Brev fra Arne Strøm 12.2.1980.
- 61 Kommunalt Tidsskrift, nr. 7 - 8 1975, s. 40.
- 62 Kommunalt Tidsskrift, nr. 7 - 8 1975, s. 40. Arkivnøkkel for kommunene. Utarbeidet av Norske Kommuners Sentralforbund, Oslo 1976. »Generell veiledning«, s. 3 - 6.
- 63 Arkivnøkkel for kommunene, Oslo 1976. Arkivhåndboken. Kommunal forvaltning, Oslo 1979, s. 109 - 116.
- 64 Arkivhåndboken, s. 111.
- 65 Riksarkivets journalnr. 3097/76-004.148. Arkivnøkkel for Trondheim kommune er bygd opp på grunnlag av desimalprinsippet og er inndelt i følgende klasser: 0. Organisasjon, administrasjon. 1. Økonomi, oversiktsplanlegging, eiendomsforvaltning. 2. Personale, 3. Skole, undervisning, 4. Kirke, kultur og fritid, 5. Helsevern og sosial omsorg, 6. Tekniske oppgaver, 7. Kommunikasjon, næringsliv, 8. Kommunal forretningsdrift, annen virksomhet, 9. Diverse.
- 66 Kommunalt Tidsskrift, nr. 6 1976, s. 37.
- 67 Kommunalt Tidsskrift, nr. 2 1951, s. 28.
- 68 Pettersen: Kommunale arkiv, s. 34 - 35.
- 69 Arkivhåndboken, s. 117 - 127.
- 70 Jfr. innlegg av kontorsjef Gunnar Pettersen, Koppang kommune, i Kommunalt Tidsskrift, nr. 2. 1967, s. 58.
- 71 Jfr. Chr. Granerud: Arkivtjenesten ved kommunale kontorer, s. 12. Pettersen: Kommunale arkiv, s. 30 - 31.
- 72 Jfr. Kommunalt Tidsskrift, nr. 12 1972, s. 570: innlegg av professor Arvid Frihagen på pressekurs i Østfold om offentlighetsloven: »Jeg er enig i at journalføring er en meget viktig ting, at journalen er nøkkelen til sakene i de enorme dokumenthaugene i svært mange tilfeller . . . En god del kommuner fører en slags journal som det ikke er råd å finne ut av for journalister, i og med at journalen ikke er systematisk ført.«
- 73 Riksarkivarens brev 9.8.1977, utg.jnr. 2057/1977 - 004.12.
- 74 Jfr. Lajos Juhasz. Kommunearkivene i Norge. Heimen bind XVII, s. 261-268.

Arkivnøkkel for kommunene — oversiktsplansje

Klasse 0 Organisasjon Administrasjon	Klasse 1 Finans- og økonomi- forvaltning	Klasse 2 Kirke-, Skole- og andre kultur- formål	Klasse 3 Sosiale tiltak	Klasse 4 Helsevern, miljø- og naturvern	Klasse 5 Tekniske oppgaver	Klasse 6 Næringsdrift	Klasse 7 Samferdsel	Klasse 8 Rettsvern, sikker- hets- og bered- skapsstiltak	Klasse 9 Diverse
00 Generell	10 Budsjett og regnskap	20 Kirkevesen	30 Arbeidsmarked, sysselsetting	40 Allmenlig helsevern	50 Arealplanlegging og regulering	60 Handel	70 Motorvogn- kjøring	80 Øverformynder, avr, akkord og konkurs	90
01 Valg	11 Skatt, avgift og betaling for kom-	21 Kirkevesen	31 Boligtilltak	41 Andre hygiene- tilltak	51 Bygningssaker	61 Overnattings- og serveringssteder	71 Skipstrafikk	81 Politi, lensmann, fengsel	91
02 Styret, råd, utvalg m. v.	12 Penger, verdi- papirer og fond	22 Voksenopplæring	32 Social omsorg og trygd	42 Helseinstitus- joner	52 Havner	62 Håndværk og industri	72 Jernbaner og andre baner	82 Rettergang	92
03 Administrasjon	13 Eiendommer, tomter, byggn. og lokaler	23 Boksamlinger, bibliotek	33 Eldreomsorg	43 Bad	53 Parker, gren- anlegg og leke- plasser	63 Jakt, fangst og fiske	73 Luftfart	83 Tinglysning	93
04 Tjenestemennene	14 Garanti og lån	24 Fridagsvirksomhet, arbeid	34 Eidrustskaps- arbeid	44	54 Vann og avlop	64 Jord og skog	74 Post, telefon, telegraf og kringkasting	84 Forsvar og beredskap	94
05 Arkiv	15	25 Andre kultur- formål	35 Hjelp i hjemmene	45	55 Brann og feier- vesen	65 Kraftforsyning	75	85 Krise- og kontrolltilltak	95
06	16 Legater	26	36 Barnevern	46 Miljø- og natur- vern, foruren- ning, støy	56 Veier, gater	66 Bank, inkasso, auksjon, rette- hjelp	76	86 Naturskader og sikringstiltak	96
07	17 Forsikring	27	37 Allmennyttige formål, tilltak og aksjoner	47	57 Renovasjon	67	77	87	97
08 Statistikk	18 Skadeerstat- ningskrav	28 Universitet, høy- skoler, vitenskap og forskning	38	48	58 Kartverk og opp- måling	68	78	88	98
09 Diverse	19 Diverse	29 Diverse	39 Diverse	49 Diverse	59 Diverse	69 Diverse	79 Diverse	89 Diverse	99

N H F s arkivsystem — hovedgrupper og undergrupper

0 Organisasjon og administrasjon	1 Rettsvern	2 Kirke-, skole- og andre kultur- formål	3 Sosiale tiltak	4 Helsevern,	5 Tekniske oppgaver	6 Næringsdrift	7 Samferdsel	8 Finansforvalt- ning, regnskap og statistikk	9 Diverse
00 Generell	10 Overformynden	20 Kirker, kirke- gårder og gestighet	30 Arbeidsleilighet	40 Allmenlig helsevern	50 Byggnings, regu- lerings- og opp- målingsvesen	60 Handel og bevilginger	70 Motorvogn- kjøring	80 Budsjett og regnskap	90 Område- planlegging
01 Valg	11 Politi	21 Skoler	31 Boligtilltak	41 Helse og næringsmiddel- kontroll	51 Brann og feiervesen	61 Hoteller, herber- ger og servering	71 Skipstrafikk	81 Ligning, skatt og avgifter	91 Forsyninger
02 Styret, råd og utvalg m. v.	12 Rettergang	22 Skolens hus og grunn	32 Social omsorg	42 Helse- institusjoner	52 Havner	62 Håndværk og industri	72 Jernbaner	82 Penger, verdi- papirer og fond	92 Kontroll og regulering
03 Administrasjon	13 Tinglysning	23 Boksamlinger og fortidsvern	33 Sosiale trygder	43 Bad	53 Parker, gren- anlegg og lekepl.	63 Jakt, langst og fiske	73 Luftfart	83 Eiendommer	93 Krigssaker og gjenretning
04 Tjenestemennene	14 Forsvar og skytteraker	24 Opplysnings- og ungdomsarbeid	34 Eidrustskaps- arbeid	44 Idrett	54 Vann og kloakk	64 Jord og skog	74 Post, telefon og telegraf	84 Garanti og lån	94 Andre krise- tilltak
05 Arkiv	15	25 Andre kultur- formål	35 Medre og hjem	45 Friidrettstilv og naturfredning	55 Vaasdrags- og elektrifiserings- vesen	65 Kommunal næringsdrift	75	85 Folkeregister og statistikk	95
06	16	26	36 Barnevern	46	56 Veier og gater	66 Bank, inkasso, auksjons- og retts- hjelp	76	86 Legater	96
07	17	27	37 Allmennyttige formål	47	57 Renh. og renovasjon	67	77	87 Forsikring	97
08	18	28	38	48	58 Verksted, gær- sjer og låger	68	78	88	98
09 Diverse	19 Diverse	29 Diverse	39 Diverse	49 Diverse	59 Diverse	69 Diverse	79 Diverse	89 Diverse	99 Diverse

Landsarkivet for Nørrejylland:

Oversigt over hjælpemidler til arkivstudier i Landsarkivet for Nørrejylland. 1971.

Danske landkommuner 1842-1970. 1976.

De nørrejske landdistrikters rets- og politikredse indtil 1956. 1967.

Oversigt over udskrivningsarkivalier 1700-1788. 1972.

De nørrejske købstæders og landsognes lægdsbetegnelser 1789-1970. 1972.

Oversigt over brandforsikringsarkivalier fra købstæder. 1969.

Oversigt over arkivalier vedr. borgerskaber og næringstilladelser. 1971.

Godsarkiver 1, Ryttergodserne. 1971. 2, Hedekolonierne. 1974.

Oversigt over de private godsers fæste- og skiftearkivalier. 2. udg. 1972.

Privatarkiver I. 1975.

Håndskriftsamlingen. 1969.

Viborg landstings dombøger 1616. Sagsreferater og domskonklusioner. 1965.

Viborg landstings dombøger 1617 A. Udtog af dommene. 1971.

Fortid i skrift. Vejledning til arkivets udstilling. 1967.

Jyllands brevkiste. Landsarkivet for Nørrejylland. 1891-1966. 1966.

Landsarkivet for de sønderjyske landsdele:

Vejledende arkivregistraturer VI. Landsarkivet for de sønderjyske landsdele.

Ved Frode Gribsvad og Johan Hvidtfeldt. 1944.

Nordslesvigske prætearkiver. I, Tørninglen provsti. 1974. II, Tønder provsti 1975. III, Haderslev provsti. 1975. IV, Åbenrå provsti. 1975. V, Sønderborg provsti. 1976.

Private personarkiver i Landsarkivet for de sønderjyske landsdele. 1975.

Redaktør, folketingsmand A. Svensson (d.1963), 1976.

Redaktør, folketingsmand Anders Lebeck (d.1926), 1976.

Redaktør Ernst Christiansen (d.1941), 1976.

Stiftamtmand Viggo R. Haarløv (d.1931), 1976.

Gårdejer J. H. Schmidt (d.1948), 1976.

Rigsdagsmand H. P. Hanssen (d.1936) og hustru fru Helene Hanssen, 1977.

Rigsdagsmand Gustav Johannsen (d.1901) og svigersønnen, folketingsmand Johan Ottosen (d.1904), 1977.

Landdagsmand Nis Nissen (d.1960) og forældre, gårdejer Hans og Eline Nissen, 1979.

Amtslæge, dr. med. H. Lausten-Thomsen (d.1958), faderen, gårdejer Hinrich Thomsen (d.1919) og forfædre, 1979.

Foreningsarkiver: Vælgerforeningen for Nordslesvig og dens forskellige underafdelinger. 1976. Skoleforeningen. 1976. Sprogforeningen. 1976.

Godsarkiver: Søgård og Årtoft. 1976. Gram og Nybøl. 1976. De augustenborgske og gråstenske godser, 1978. Mindre godsarkiver, 1978.